

The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)

ISSN: 2536-4510

Uluslararası Hakemli Dergi

Yıl: 2019/ Haziran

Cilt:4/ Sayı: 1

International Refereed Journal

Year: 2019 / June

Volume: 4/ Number: 1

Editörler / Editors

Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali GIYNAŞ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Ziya AVŞAR Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Chakib BENAFRİ Cezayir 2 Üniversitesi
Prof. Dr. M. Fatih KÖKSAL Amasya Üniversitesi
Doç. Dr. Semra TUNÇ Selçuk Üniversitesi

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Tofiq ABDÜLHASANLI Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa ARGUNŞAH Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Nedim BAKIRCI Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Salahaddin BEKKİ Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir ÇINAR Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Faruk ÇOLAK Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Doç. Dr. Ayşe DEMİR Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Galip GÜNER Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. M. Fatih KANTER Kilis 7 Aralık Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR Kocaeli Üniversitesi
Doç. Dr. Şahika KARACA Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Şamil YEŞİLYURT Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kadir Can DİLBER Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Orhan Fatih KUŞDEMİR Amasya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan MERMER Sakarya Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kenan ÖZÇELİK Afyon Kocatepe Üniversitesi

Hakemler / Referees

Doç. Dr. Savaş ŞAHİN	Akdeniz Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali GIYNAŞ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Songül ERDOĞAN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Onur AYKAÇ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Hüseyin AKSOY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Ömer GÜVEN	Amasya Üniversitesi

Dergimizin Tarandığı İndeksler ve Veri Tabanları

MLA, DRJI, SCIENTIFIC INDEXING SERVICES, ACADEMIC KEYS, RESEARCHBIB, COSMOS IMPACT FACTOR, SYSTEMATIC IMPACT FACTOR, İSAM, ADVANCE SCIENCE INDEX, ROOT INDEXING, ASOS INDEX, GOOGLE SCHOLAR, JOURNAL FACTOR, EURASIAN SCIENTIFIC JOURNAL INDEX, CITEFACTOR, SCIENTIFIC WORLD INDEX, BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE (BASE), INDEX COPERNICUS, ROAD, CROSSREF, OPENAIRE, KAYNAKÇA.INFO, WORLCCAT, SOBİAD

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS), yılda iki defa yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergi TÜBİTAK ULAKBİM Dergi Park Sistemi bünyesinde hizmet vermektedir. Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

The Journal of Turkic Language And Literature Surveys (TULLIS) is international refereed journal which is publishing biannual. The journal services in the TUBITAK ULAKBİM Academic Turkish Journal Park System. Responsibility of the publishing studies is concern writers.

ISSN: 2536-4510

İletişim / Correspondance

tullisjournal@gmail.com

<http://dergipark.gov.tr/tullis>

<https://www.facebook.com/Tullis-Journal-880249812102808/?fref=ts>

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Editörlerden / Editorial iv

Makaleler / Articles

GÜRSOY, Adem

YAHYA AKENGİN'İN TİYATRO ESERLERİNDE YER ALAN HALK
KÜLTÜRÜ UNSURLARI

ELEMENTS OF FOLK CULTURE IN YAHYA AKENGİN'S THEATRICAL
WORKS 1-24

YILMAZ, Hayriye-EFE, Kürşat

BEHÇET NECATİGİL'İN 'KAN' ŞİİRİNDE KAVRAM ALANLARI VE
SÖZCÜK AĞLARI

CONCEPTUAL FIELDS AND LEXICAL NETWORKS IN BEHÇET
NECATİGİL'S 'KAN' POETRY 25-50

Kitap Tanıtımları/ Book Reviews

ACAR, Burcu

ZAVOTÇU, Gencay (2018). Aşk İlinden, Gönül Dilinden. Kocaeli:

Umuttepe Yayınları, 619 s. 51-57

AKKUŞ, Mücahit

AKKUŞ, Muzaffer (2007). Kemal Ümmî Divânı (İnceleme-Metin-İndeks-

Tıpkıbasım). Niğde: Niğde Belediyesi Yayınları, 723 s. 58-60

BALTA, Şükrü Can

KARATAŞ, Turan (2018). Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü.

İstanbul: İz Yayıncılık, 376 s. 61-63

Editörlerden / Editorials

Merhaba,

Türk Dili ve Edebiyatı alanındaki bilimsel çalışmalara yer veren dergimizin, yılın birinci yarısında yayımlanan yeni sayısı ile karşımızdayız.

Dergimiz üçüncü yılını doldurarak ve yedinci sayısını çıkararak sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Tullis, Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılan çalışmaların gün yüzüne çıkmasına imkân vererek, herhangi bir maddi çıkar gütmeyen Türk dili ve edebiyatının bilimsel birikimine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, gerek daha önceki sayılarımızda, gerekse bu sayımızda yazılarıyla, hakemlikleriyle özverili bir şekilde derginin yayımlanmasına katkı sağlayan bilim insanlarıyla birlikte çalışmaktan mutluluk duyuyoruz.

Bu sayımızda 2 makale ve 3 kitap tanıtımı bulunmaktadır. Dergimize yazar ve hakem olarak katkıda bulunan kıymetli bilim insanlarına teşekkür ediyor, dergimizin yeni sayısının bilim âlemi için hayırlı olmasını diliyoruz.

Önümüzdeki sayılarda siz değerli araştırmacıların yazar ve hakem olarak katkılarınızı bekliyor, saygılarımızı sunuyoruz.

Hello,

We are here with the new issue of our journal which includes scientific studies in the field of Turkish Language and Literature published in the first half of the year.

Our magazine continues to maintain its continuity by completing its third year and issuing its seventh issue. Tullis aims to contribute to the scientific accumulation of Turkish language and literature without any material interest by allowing the studies in the field of Turkish Language and Literature to come to light. For this purpose, we are pleased to work with the scientists who contributed to the publication of the journal with their writings and referees in our previous issues and in this issue.

This issue includes 2 articles and 3 book presentations. We would like to thank the valuable scientists who contributed to our journal as authors and referees, and wish that the new issue of our journal will be beneficial for the scientific community.

We are waiting for your contributions as authors and referees of our esteemed researchers.

Editörler/ Editors

Dr. Öğr. Üyesi Kamil Ali GIYNAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih DİNÇER

YAHYA AKENGİN'İN TİYATRO ESERLERİNDE YER ALAN HALK KÜLTÜRÜ UNSURLARI

Adem GÜRSOY*

Özet

Kültür, bir milletin zaman içerisinde meydana getirdiği maddi ve manevi her türlü değer toplamdır. Her milletin kendine özgü bir kültürü vardır ve bir milletin devamlılığını sürdürebilmesi için kültürel unsurların gelecek kuşaklara aktarılması elzemdir. Millî kültürün sürdürülmesi, nesiller arasındaki manevi bağlantının sürmesi için edebî eserlerde kültürel unsurlara yer vermek gerekir. Eserlerinde kültürel unsurlara sıkça yer veren sanatçılarımızdan birisi Yahya Akengin'dir.

Yahya Akengin'in tiyatro eserlerinde köy ve şehir yaşamı; türküler, halk hikâyeleri ve şiirler; geçiş dönemleri (doğum, evlilik, ölüm vb.); Türk aile yapısı; Türk tarihine yön vermiş olaylar, şehirler ve şahsiyetler; Türklerde vatan sevgisi; dinî ve ahlaki değerler; misafirperverlik ve komşuluk; çocuk oyunları; dua ve beddua; türbe ziyareti, şehitlik ve Hızır kültü; rüya yorumu ve fal-büyü; meslekler ve halk ekonomisi; yemek ve sofrası kültürü; halk müziği ve müzik araçları; halk dili, halk argosu, atasözü-deyimler gibi halk kültürü unsurlarını içeren pek çok kullanımın olduğu tespit edilmiştir.

Bu çalışma, Yahya Akengin'in tiyatro eserlerindeki halk kültürü unsurlarını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahya Akengin, halk kültürü unsurları, tiyatro, inceleme.

ELEMENTS OF FOLK CULTURE IN YAHYA AKENGİN'S THEATRICAL WORKS

Abstract

Culture is the sum of all kinds of moral and material values that a nation creates over time. Every nation has its own culture and it is essential to transfer the cultural elements to the next generations in order to maintain the continuity of a nation. In order to sustain the national culture and to maintain the spiritual connection between the generations, the cultural elements should be included in the literary works. Yahya Akengin is one of the writers who frequently used cultural elements in his theatrical works.

In Yahya Akengin's theatrical works it has been determined that there are many aspects of folk culture including rural life and urban life; folk songs, folk tales and poems; some important dates such as date of birth, date of marriage, date of death etc.; Turkish family structure; some important events in Turkish history; cities and some important people that have guided Turkish history; Turkish people's passions for their country and nation, characteristics of Turkish people; religious and moral values; hospitality and neighborhood; games for kids; prayer and curse; visiting tombs; martyrdom and Khidr ("Hızır"; an immortal person believed to come in the time of need); interpretation of dreams; fortune telling and sorcery; occupations and public economics; Turkish cuisine; folk music and musical instruments; slangs, proverb-idioms.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
e-posta: agursoy86@hotmail.com

This study was prepared to determine the elements of folk culture in Yahya Akengin's theatrical works.

Key Words: Yahya Akengin, elements of folk culture, theatre, determination.

1. Giriş

Kültür, Türkçe Sözlük'te (2005: 1282) "*Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmeye kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.*" olarak tanımlanmaktadır. Bir milletin zaman içerisinde meydana getirdiği her türlü değer kültürü oluştururken ortak gelenek, görenek ve değerlerin bir arada tuttuğu insan topluluğu ise halkı oluşturur. Halk sadece insan topluluğu olmaktan ziyade bir kültür taşıyıcısıdır. Bahsedilen kültür oyunuyla, müziğiyle, gelenek ve görenekleriyle toplumun her kesiminde var olan ortak yaşantıdır ve bu ortak yaşantı halk bilimi çerçevesinde incelenir (Yardımcı, 2009: 1 e-kitap). *Halk bilimi; belli bir bölge, ülke veya daha geniş bir alanda geleneksel kültürün araştırılması, incelenmesi ve yaşatılarak genç kuşaklara aktarılmasını konu edinen bir bilim dalıdır* (Ekici, 2013: 1).

Bir topluluk zamanla oluşturduğu maddi ve manevi kültür birikimini koruyup yaşatabilirse ve bunu gelecek nesillere aktarabilirse millet olma özelliğini koruyabilir. Aksi takdirde birlik ve beraberliği sağlayan kültürel unsurlar yok olacak; millet de yavaş yavaş millet olma özelliğini kaybedecektir. Bu bakımdan halk kültürü çalışmaları, kültürel değerlerin ortaya çıkarılmasında ve gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli yer tutmaktadır.

Bir toplumda sonraki nesillere farklı yollarla aktarılan değerler olarak tanımlanan gelenek, milletin davranışlarına sebep olan alışkanlıklar tarafından meydana getirilir. Alışkanlıkların ve göreneklerin uzun bir sürede gelecek kuşaklara aktarılmasıyla ilgili olan gelenek gerçek manada bir değerler toplamıdır (Timuçin, 2004: 226). Toplumla iç içe olan ve toplumdan ayrı düşünilemeyen edebiyatın kaynaklarından biri de bu değerler toplamıdır. Mehmet Kaplan (2005: 11) edebiyatı kültürün aynadaki aksine benzetmiş ve kültürde olan her şeyi edebiyatta da bulmanın mümkün olduğunu dile getirmiştir. Bu bakımdan sanatçılarımızın büyük çoğunluğu halk kültüründen beslenmişler, eserlerinde kültürel unsurlara sıkça yer vermişlerdir. M. Necati Sepetçioğlu eserlerinde kültürel unsurlara yer veren yazarlardandır ve kültürel unsurların edebî eserlerde yer alması gerektiğini şu sözlerle belirtmektedir: "*Büyük, köklü, medenî milletler, varlıklarının yapısını millî kültürlerinin temelleri üzerinde yükseltenlerdir. Bu temellerden mahrum milletlerin ayakta durabilmeleri imkânsızdır. (...) Aydınlarının geniş bir kısmı millî kültürün başlıca kaynaklarından beslenmeyen bir memleketin geleceğinden endişe edilmesi tabiidir.*" (Buttanrı, 2007: 378-379).

Sanatçıların birçoğunun temel eğitimlerini yetiştikleri toplumun fertlerinden ve büyüdükleri çevreden almaları sebebiyle eserlerinde halk kültürüne ait unsurlara yer vermeleri doğal bir tavidir. Türk edebiyatında yüzyıllardır süregelen halk

kültürüne yönelme gereksinimi sanatçıların eserlerinde kendisini göstermiştir. Ninnilerle, türkülerle, masallarla büyüüp bunları eserlere yansıtmamak olağan dışı bir durum olacağı için sanatçılar, ister istemez halk kültüründen faydalanmışlardır (Hastaoğlu, 2010: 80). Yahya Akengin de yetiştiği ortam ve sanat anlayışı bakımından kültürel unsurlara önem veren ve bu unsurları eserlerinde işleyen son dönemin önemli edebiyatçılarından biridir.

2. Yahya Akengin'in Hayatı ve Sanat Anlayışı

Yahya Akengin, 1946 yılında Bayburt'un Güçlü köyünde dünyaya gelmiştir. Annesi Rukiye Hanım, babası Nureddin Bey'dir. Şiir, müzik ve edebiyatla yakından ilgilenen bir ailede yetişen Akengin'in dedesi Alişan Bey'in de şiirleri bulunmaktadır. Babası Nureddin Bey ise kendine özgü sesiyle ilahiler okuyan, Zihni'den, Celali'den dünyevi bazı şiirleri özel bir besteyle terennüm eden, geleneklerine bağlı biridir. Edebiyat tutkunu bir aile ortamından gelen Akengin, dedesinin ve babasının okuduğu ilahilerle, anlattığı masallarla büyümüş; daha ortaokul yıllarında şiir yazmaya başlamıştır. Çeşitli şiir yarışmalarına katılan Akengin, birincilikler kazanmıştır. Ancak onun en büyük hedefi bir gün *Hisar* dergisinde yazabilmektir. Gayretleri sonucunda bunu da elde etmiş ve burada ilk yayımlanan şiiri "Gelinlik" olmuştur. Yahya Akengin, 1968'den 1980'e kadar *Hisar* dergisinde yazmıştır. Bunun yanı sıra "Yeni Yayınlar" adlı kitap tanıtım köşesinde yeni çıkan eserler hakkında düşüncelerini belirten yazılar kaleme almıştır (Hastaoğlu, 2010: 12).

Kaynağını halk ve divan edebiyatından alan *Hisar* dergisi geleneği ve tarihî birikimleri önemsemeyen sanat anlayışına karşı çıkmış ve kültürel yönden tarih, din, dil gibi değerler ile sanatçıların yaşadıkları yerler ve anıları Hisarcıların eserlerine kaynaklık etmiştir. Hisarcılar halk kültüründen, gelenek ve görenekler ile diğer folklor değerlerinden faydalanmışlardır (Emiroğlu, 2009: 1314). Yahya Akengin, *Hisar* ekolünün genç şairi olarak edebiyat dünyasına ilk adımını atmış; *Hisar* kapandıktan sonra yazı hayatını çeşitli dergilerde sürdürmüştür. *Türk Edebiyatı*, *Doğuş*, *Edebiyat*, *Millî Kültür*, *Boğaziçi* ve *Türk Dili* dergilerinde şiirleri, bazı günlük gazetelerde tiyatro, sinema, kitap eleştirileri ve gezi notları yayımlanmıştır. Akengin, hem yetiştiği ortamın hem de bağlı olduğu ekolün etkisiyle eserlerinde halk kültürüne ait pek çok unsura yer vermiştir. Şair kimliğiyle ön plan çıkan Yahya Akengin'in kültürel unsurlardan beslendiğini "Daha Kimselere Anlatamadım" şiirinden alınan şu dörtlükler ortaya koymaktadır:

Taze gelin olur yaşlı çamlar dağlarımda.

Duman duman olur aşıp geldiğim tepeler.

Yollara düşmüş bir kervan türküsü damarımda,

Gâh Mecnun'u gâh Köroğlu'nu söyler.

Bir Emrah türküsü var Kop Dağı'nda;
Nineler söylemiş, analar söylemiş, gelinler söyler...
Karşı köyün toprak damlı konağında,
Ferhat yine bir dağ deler.

Yahya Akengin şiir alanında olduğu kadar roman ve tiyatro alanında da önemli eserler vermiştir. Altı tiyatro eseri yayımlanan Yahya Akengin, bu eserlerinde kültürel unsurlara yer vermekten geri kalmamıştır. Yazarın yayımlanmış tiyatro eserlerindeki kültür unsurlarını tespit etmek ve unsurların bu eserlerde nasıl işlendiğini görmek bu çalışmanın amacıdır.

Yahya Akengin'in tiyatro eserleri iki cilt halinde Akçağ yayınları tarafından *Tiyatro Eserleri-1* ve *Tiyatro Eserleri-2* isimleriyle yayımlanmıştır. *Tiyatro Eserleri-1* adlı kitapta "Eski Çarıklar", "Enver Paşa ve Büyük Ümitler", "Aile Bağları"; *Tiyatro Eserleri-2* adlı kitapta ise "Son Köylü", "Kulübe" ve "Sağlık Olsun" adlı eserler yer almaktadır.

2.1. Yahya Akengin'in Tiyatrolarının Konusu

Eski Çarıklar: Kurtuluş Savaşı sırasında Doğu Anadolu'nun bir köyünde savaşı fırsat bilip halktan topraklarını alan, halka zulmedenler ile Milli Mücadele'yi destekleyenlerin mücadelesi konu edilmiştir.

Enver Paşa ve Büyük Ümitler: 1909 yılında Selanik'te "Hürriyet Kahramanı Enver Paşa" olarak karşılanan ve 1918 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş ortamında önemli görevler üstlenen Enver Paşa'nın mücadelesi ve Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin rolü anlatılmaktadır.

Aile Bağları: Genç yaşta eşini kaybeden bir kadının 15 yaşındaki oğlunu okutmak için vermiş olduğu mücadele anlatılmakta olup eserde yaklaşık 7-8 yıllık bir dönem ele alınmıştır.

Son Köylü: Halkın şehre göç ettiği bir köye yerleşen ve köyde tek başına yaşayan bir kişinin seçim zamanında kendisine oy vermesi için ikna edilme ve reklam için kullanılma çabaları konu edilmiştir.

Kulübe: Eşinden ve şehir hayatından bunalan birinin dağın eteğindeki bir kulübeye yerleşmesi, kulübenin bulunduğu bölgenin gazetede tanıtılmasıyla değerlendirilmesi, kulübeye yerleşen kişinin ve sevdiklerinin doğal ortamın bozulmasına fırsat vermeden dağın eteğinde bir köy kurma mücadelesi anlatılmaktadır.

Sağlık Olsun: Yaşanılan bir deprem sonrasında psikolojik olarak çöküntü yaşayan ve temizliğe dikkat etmeyen birinin eşi ve arkadaşları tarafından doktora götürülmesi ve depremde kimsesiz kalan çocuklardan birini evlat edinebilmesi için ikna edilmesi konu edilmiştir.

Halkın maddî ve manevî değerlerini inceleyen bir bilim dalı olan halk biliminin konuları arasında halkın yaşam tarzı; beslenme ve mutfak kültürü; deyimler, atasözleri, bilmeceler; dualar ve beddualar; dinî inanış; doğum, evlilik ve ölüm ile ilgili gelenekler; misafirperverlik; ninniler, türküler, şairler gibi pek çok unsur bulunmaktadır. Yahya Akengin'in altı tiyatro eserinde de halk bilimin konuları arasında yer alan kültürel unsurların fazlalığı dikkati çekmektedir.

3. Yahya Akengin'in Tiyatro Eserlerindeki Halk Kültürü Unsurları

3.1. Köy ve Şehir Yaşamı

Yahya Akengin Anadolu'nun bir köyünde doğmuştur ve köy yaşamını çok iyi bilmektedir. Eserlerinde de Anadolu; coğrafyasıyla, kültürüyle ve yaşam biçimiyle yer almaktadır. Tiyatro eserlerinde şehirden bunalan, şehirle bir türlü barışamayan Anadolu çocuğunun çığılığı duyulur. Şehirdeki hır gülden, bozulmadan, kargaşadan doğaya kaçmak onun için bir kurtuluştur. Yahya Akengin kasaba ya da küçük şehirlerde yaşayan insanların sağlıklı bir psikolojiye sahip olduğunu düşünmektedir. Kasaba insanı keşfetmek, edebî anlamda icat etmek için en uygun yerdir. İnsan kasaba yaşamında eve, aileye, topluluğa bağlıdır. Orada insanın özüne dönmesi daha kolaydır. Kendi yaşamında köy, kasaba ve şehir hayatını yaşayan Akengin'in eserlerinde köy ve şehir hayatı arasındaki farkları bulmak mümkündür.

“Eski Çarıklar” adlı eserinde Kurtuluş Savaşı yıllarında Doğu Anadolu'daki bir köyün durumunu anlatan Akengin, o dönemin köyleri ve köy evleri hakkında da bize bilgiler sunmaktadır:

Toprak damlı bir evin içi... Evin sağdaki giriş kapısından birinci bölme 'aşhane' denilen yere –oradan- ortadaki kapıdan soldaki odaya geçilir. Odada yere serili eski bir kilim, duvar dibinde üst üste yığılmış yataklar... Aşhane kısmında kiler kapısı, ortada yere gömülü tandır. Kiler kapısı hizasında raflar, raflarda toprak ve bakır kaplar yer alır. (2009a: 9).

“Son Köylü” adlı eserinde de köy tasviri yapan Yahya Akengin, Anadolu köylerinin genel görünümünü yansıtmıştır:

Köyü kuşatan dağlar, eteklerinde kavaklar... Kimi yıkılmış, kimi terk edilmişlikten yıkılmaya yüz tutmuş kerpiçten köy evleri... Uzakta köy mezarlığı... (2009b: 12).

Yahya Akengin eserlerinde sadece köy görünümüne yer vermez. Köy, onun için şehir yaşamından kurtuluştur. Bunu hem “Son Köylü” hem de “Kulübe” adlı eserlerinde görmekteyiz. Ayrıca bu eserlerde köyde yaşayan insanların da şehir hayatına özenmelerine ve köyleri terk etmelerine yer verilmiştir:

Tepedeki taşlar arasından kaynayan suyu bu hayal köye ulaştıracak, Ferhat'ın Şirin'i işte bu tabiat güzelliği olsa gerek. Bu Ferhat çıkacak ve bu şirin köy doğacaktır. Ruhumuzu bunaltan şehirlerin... (2009b: 103).

Açıkcası benim avrat, şehir dedin mi aklı başından giderdi. İlla şehre göçelim diye başımın etini yerd. Gidelim de orada kapıcılık ederiz, derdi (2009b: 106).

Eserlerinde köy yaşamının olumlu yönlerini işleyen Akengin, köyde yaşayan insanların ilişkilerini etkileyen olumsuzluklara da yer vererek köydeki insanların birbirleriyle olan ilişkilerini de ortaya koyar:

Fındıkkabuğunu doldurmayacak nedenlerden çıkan kavgalar... Söz gelimi coştuğu zaman şan olsun diye iki öküzünden birini kesip ziyafet çeken bir insanın, bir başka zaman tavuğuna bir taş atılınca parlayıp, kükreyip işi silahlı çatışmaya götürecekt kadar büyütmesi gibi. Bir tarla sulama işinde hakkına razı olmayıp hileye, zorbalığa başvurarak içinden çıkılmaz belalara kapı aralamalar... (2009b: 28).

Bizim köylük yerin insanını bilmez misin sen? Herkes bir türlü söyler... Anası şöyle derler, anası bilmem ne derler... (2009b: 131).

“Eski Çarıklar” adlı eserinde köylü kadınların dere kenarında çamaşır yıkamaları da Yahya Akengin tarafından “*Derede çamaşır yıkayan kadınların tokaç sesleri. Kadınlar renk renk yamalı kıyafetler içindedir.*” (2009a: 9) şeklinde dile getirilmiş ve Anadolu’da eskiden çamaşırın nasıl yıkandığı gösterilmiştir.

Yahya Akengin’e göre şehir insanı kentin gönüllü esiridir ve günlük yaşamın içerisinde geçim derdinden sevgilerini yitirmiştir. Sakinlerini soysuzlaştıran şehirler; alçak, fırsatçı, uğursuz ve hırsızların kol gezdiği bir mahşer yerine dönmüştür. Şehirler, insanların birbirlerine yardımcı olurken bile çıkar beklemedikleri yerdir. Şehir hayatının bu olumsuz yönlerini “Aile Bağları”, “Kulübe” ve “Son Köylü” eserlerinde açıkça görmek mümkündür:

Zaten bu gidişle üniversitede olsun, sokaklarda olsun silahsız kimse kalmayacak. Herkes her an her şeyden korkuyor. Onun için bu pazar, iyi pazar. İleride verilen yüzdeler de artacak (2009a: 231).

Taş duvarların yerini beton yığınları kapladı. Sonra bizim eve de geldi sıra. Bahçesiyle birlikte apartman oldu. Zamanla mahalle dediğimiz o geniş aile yuvası kaybolup gitti. Mahallede, hatta evimizde bile gurbet havası duymaya başladım. Büyüdükçe de mahallemizin canciğer insanlarını, eski evimizin bahçesini, ihlamur kokusunu, erik ağaçlarını unuttum. Yani şimdi o mahalleyi arıyorum (2009b: 111-112).

Akengin'in eserlerinde yer alan bu örnekler köy ve şehir yaşamının Türk kültüründeki yerini göstermekte, Anadolu insanının köy ve şehre bakışını ortaya koymaktadır.

3.2. Türküler, Halk Hikâyeleri ve Şiirler

Türk halk müziği, halkın yurt ve insan sevgisini, kahramanlığını, sağlam ve güzel karakterini, ince ve derin bir duyguyla ifade edebilen en değerli folklor unsurudur. Türk folklorunun değerli ürünü türküler, Türk halkının yaşantısındaki etkin olayların, duygu ve düşüncelerin, kendi kültür ve sanat anlayışının müzik yoluyla anlatımıdır (Göher Vural, 2011: 398).

Yahya Akengin'in edebiyata ilgi duyan bir ailede yetişmiş olması, dedesinden ve babasından halk hikâyeleri, şiirler dinleyerek büyümesi halk edebiyatına ilgi duymasını sağlamış ve halk edebiyatı ürünlerini tiyatro eserlerinde sıkça kullanmıştır. Tiyatro eserlerinde türkülere yer veren Yahya Akengin, bu türkülerin hikâyelerini de anlatarak türkülerin ve hikâyelerinin gelecek kuşaklara aktarılmasına katkı sağlamıştır.

"Eski Çarıklar" adlı eserinde, "Mihrali Bey" türküsünü söyleyen İsmail, köydeki herkesin yüreğini dağlar:

*Ben gidiyom Rüştü beyim ağlama
Köz goyup da ciğerimi dağlama
Alay gitti beni burda eyleme
Yemen'e de benim ağam Yemen'e
Endi m'olaMehrali Bey Yemen'e
Gurdum'ola çadırları çimene
Oğul köz düştüğü yeri yakar kime ne
Dert benim vallah kime ne... (2009a: 11).*

Yahya Akengin eserinde sadece bu türküye yer vermez. Eserde Kurban Dede, torunu Osman'ı bu türkünün hikâyesini anlatarak uyutmaktadır:

İşte bu iki kardeş, düşmanlarla dövüşmeye gitmişler. İkisi de zabıtmış, komutanmış yani. Birine, yani Mehrali Bey'e demişler ki "Sen Yemen ellerine gideceksin." Öbür kardeşe, yani Rüştü Bey'e de demişler ki "Sen Kafkas Dağları'na gideceksin." Neyse bu iki kardeş sarılır, öpüşür, ayrılırlar. Gel zaman git zaman günün birinde Mehrali Bey'in kara haberi gelmez mi? (2009a: 12).

Yahya Akengin "Son Köylü" adlı eserinde "Menteşeli Mentşeli" türküsünün odadaki müzik setinden yayıldığını ve Şakir'in defterine bu türküyü dinlerken bazı notlar aldığını belirtir:

Kaldım evlerde yalnız yalnız... (2009b: 13).

“Son Köylü” adlı eserin farklı sahnelerinde (Bölüm 1-Sahne V, Bölüm 2-Sahne 2) halk türkülerine yer verilmiştir. Halk türkülerinin insanların duygularına tercüman olduğu pikaptan yükselen “Ben ağayım ben paşayım diyenler/ Kapıları kitlemişler gel hele, gel hele...” türküsünün etkisiyle iki nişanlının yaptıkları konuşmayla dile getirilmiştir:

Gülnur: Ne düşünüyorsun?

Tarık: Bir köylü kızı olarak köy çeşmesine elinde bakraçlarla geliyorsun, yüreğim güm güm ediyor (2009b: 39).

“Kulübe” adlı eserinde de Şeref’in sürekli dinlediği türkü “Dumanlı Başları Göklere Ermiş-Dağlar” türküsüdür ve Şeref bu türküyü dinleyerek hayallere dalmaktadır:

*Dumanlı başları göklere ermiş
Yedi renk üstüne hareli dağlar
Yan yana yaslanmış el ele vermiş
Ezelden ebede sıralı dağlar*

*Bağrımı yaslasam şu dağlar erir
Kayalar sussa da kaval söylenir
Sesim dağdan dağa yankılar verir
Nerede gönlümün maralı dağlar*

*Gurbet çağladıkça göziüm yaşında
Üflerim sazımı pınar başında
Bir çoban kızayım sürü peşinde
Gönlümü rüzgâra vereli dağlar
Dağlar dağlar, oy dağlar dağlar... (2009b: 71).*

Acılarını, sevinçlerini, sevgisini, özlemini kısacası her duygusunu türkülerle dile getiren Türk milletine ömür boyu yoldaşlık yapan türküler; beşikte ninni, çocuklukta oyun, askerlikte yâren, düğünde eğlence, ölümden ağıt olmuştur (Göher Vural, 2011:398). Yahya Akengin “Enver Paşa ve Büyük Ümitler” adlı eserinde Sarıkamış’ta şehit olan askerlerimizin ardından yaşanan acıyı anlatabilmek için türküler, ağıtlar yakılacağını Mümtaz Bey’in diliyle anlatmaktadır:

Mümtaz Bey: Sarıkamış üstüne yakılacak ağıtların, Yemen türkülerinden daha yürek parçalayıcı olacaklarını hisseder gibiyim (2009a: 140).

Halk hikâyeleri Türk kültüründe önemli bir yer tutar ve özellikle köy evlerinde halk hikâyeleri anlatma geleneği vardır. Yahya Akengin de halk hikâyelerinin anlatıldığı, halkın bu hikâyeleri dinlemek için toplandığı bir ortamda yetişmiştir. Akengin hikâye anlatma geleneğinin yok olmasına “Son Köylü” adlı eserinde Şakir’in diliyle isyan etmektedir:

Şu yıkılan, dökülen evler beni neden hep düşündürür, bilir misin? İşte o evlerde, tandır başlarında, muhabbetin koyulaştığı odalarda Yunus vardı, Kerem vardı, Aslı vardı. Köroğlu nara atardı, Ferhat dağ delerdi. Karacaoğlan saz çalardı. Asırlar birbiri ile kucaklaşırdı. (...) Sanki şimdi o yıkık duvarların taş oyuğundan çıkıp sonra kimsesiz bir şekilde sararan otlar bana Yunus Emre’nin enkaz altında uzanan elleri gibi gözükür. Sanki Köroğlu namertçe bir saldırıya uğrayarak göçük altında kalmıştır ve Karacaoğlan’ın telleri, damlardan düşen merteklerle son çınlamasını yapmıştır (2009b: 48).

Yahya Akengin eserlerinde sadece türkülere ve halk hikâyelerine yer vermemiş, yeri geldiğinde önemli şairlerimizin şiirlerini de kullanmıştır:

*Âmâlimiz efkârımız ikbâl-i vatandır
Serhadimize kal’a bizim hâk-i bendedir
Osmanlılarız ziynetimiz kanlı kefendir
Gavgada şehâdetle bütün kâm alırsız biz
Osmanlılarız can verir, nâm alırsız biz*

(Namık Kemal) (2009a: 65).

*Ölüm indirmede gökler, ölü püskürmede yer;
O ne müthiş tipidir: Savrulur enkâz-ı beşer...*

(...)

*Âsım’ın nesli diyordum ya... Nesilmiş gerçek:
İşte çiğnetmedi namusunu, çiğnetmeyecek*

(Mehmet Akif) (2009a: 149).

*Körfezdeki dalgın suya bir bak, göreceksin
Geçmiş gecelerden biri durmakta derinde*

(Yahya Kemal) (2009b: 156).

Akengin hem yetiştiği çevrenin hem de mensubu olduğu sanat anlayışının etkisiyle Anadolu sözlü kültürüne ait pek çok unsuru eserlerinde işlemiştir. Tüm bu örnekler Akengin'in eserlerinin sözlü kültüre ait unsurlardan beslendiğinin kanıtıdır.

3.3. Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlilik-Ölüm)

Doğum, evlilik, ölüm gibi önemli olaylar içerisinde kültürel unsurların izlerini görmek mümkündür. Sosyal, psikolojik, ekonomik açıdan insanı etkileyen geçiş dönemlerinde yaşanan değişiklikler diğer insanlara duyurulur ve bu dönemlerin toplum tarafından kabulü sağlanır (Artun, 2012: 148).

Akengin tiyatro eserlerinde geçiş dönemleriyle ilgili pek çok unsura yer vermiştir. Özellikle evlilikle ilgili unsurlar dikkati çekmektedir. Evlilik müessesesi insan neslinin devamını sağlayan, milletin temel taşını oluşturan ve ilk insandan itibaren süregelen bir kurumdur. Milletlerin yaşayışına, karakterlerine, inanışlarına göre oluşan törenler, âdetlerle kutlanmakta ve kurulmaktadır. Özellikle Türk kültüründe evliliğe geçiş pek çok âdet ve geleneğin yerine getirilişiyle birlikte olmaktadır. Söz kesme, nişan, kına gecesi, düğün gibi belli aşamaların gerçekleşmesinden sonra evlilik tamamlanmaktadır.

Evliliğin aşamalarından biri kız istemedir. Bir kızın evlenebilmesi için anne ve babasının rızası şarttır. Anne ve babanın rızası da kız isteme esnasında ortaya çıkar. Kız isteme, Türk kültüründe belli kurallara göre yapılmaktadır. Akengin kız isteme törenini “Aile Bağları” adlı eserinde işlemiştir:

Efendim, kızınız Türkan Hanım'ı Allah'ın emri Peygamberimizin kavli ile oğlumuz Ferit'e almak istiyoruz (2009a: 248).

Genç: Gitmeden seni isteyeyim ailenden.

Münire: Ah, ne annem yanaşır buna ne de babam (2009b: 73).

Türk kültüründe düğünlerin ayrı bir önemi vardır. Anadolu'nun pek çok yerinde düğün için hazırlıklar çok önceden yapılır ve düğünler davul-zurna eşliğinde oynayanlarla şenlenir. Akengin, “Son Köylü” adlı eserinde bu durumu şöyle dile getirmiştir:

Davullu zurnalı düğün yapsak... Düğümüzde oynayacak kimseleri nasıl bulsak? (2009b: 28).

Türk kültüründe çeyizin de yeri bir başkadır. Bahaeddin Ögel, eski Türklerde çeyizin baba malından kıza düşen pay olduğunu söyler ve Dede Korkut'ta “Oğlı olan ivermiş, kıızı olan köçürmüş.” sözünün kızın payının oğlan evine göçürülmesi anlamına geldiğini ifade eder. *Divanü Lûgat-it-Türk'*te bir bey, bir babaya kızını çeyizli olarak evlendirmesini emreder: “Ol anıng kızın septürdi-Onun kızını çeyizleyerek güveyinin evine göndermesini emretti” (Sağol Yüksekaya 2007:

402). “Kız kundakta (beşikte), çeyiz sandıkta.” atasözü, Türk kültüründe çeyiz hazırlanmasının önemini ortaya koymaktadır. Yahya Akengin, evlenme çağında olan bir kız için önemli olan çeyize eserlerinde yer vermiştir:

Anne senin bana çeyiz verdiğin o iki halıyı, bir de şu altınımı satıp iyi bir dikiş makinesi alacağım (2009a: 196).

Bahtını nasıl değerlendirecek, nelere üzülüp nelere sevinecekti? Çeyizini kim hazırlayacak, düniürü nasıl olacaktı? (2009b: 133).

Halil Paşa: Mahpeyker yeğenimize bir doğum hediyesi takdim şerefine henüz ulaşamadık ama...

Enver Paşa: Bakü'nün petrollerini ister amcalarından.

Nuri Bey: Bir Türkistan bayrağı olur belki hediyem.

Enver Paşa: Bak bu da güzel. Çeyiz sandığına koyarız (2009a: 164).

Hayatın en önemli gerçeği olan ölüm, etrafında pek çok inanışın ve âdetin toplandığı geçiş dönemlerinden biridir. Ağıt ise ölünün arkasından duyulan üzüntüyü duyuran sözlü geleneğe ait bir türdür. Akengin savaş döneminde şehitlerin arkasından çokça ağıt yakıldığını “Enver Paşa ve Büyük Ümitler” adlı eserinde dile getirmektedir:

Onlar bakacak yaralılara da. Zaten aşinasıdırlar, ilahiler ve ağıtlarını söyler ve ağlarlar başucunda şehitlerin (2009a: 86).

Türk kültüründe bazı sayıların önemi vardır: üç, yedi, kırk, elli iki... Doğum, ölüm gibi geçiş evrelerinden sonra bu günlerde yapılan birçok ritüel bulunmaktadır. Bunlardan biri kırk mevlididir. Akengin “Aile Bağları” adlı eserinde kırk mevlidini işlemiştir:

Ferit: Kırk mevlidi ne demek anne?

Nermin: Baban... Öte dünyaya göçeli kırk gün oldu ya... İşte onun orada... (2009a: 191).

Türk kültüründe ölen kişiler için olumsuz ifadelerin kullanılması pek hoş karşılanmaz. Ölen kişinin arkasından kötü konuşmak ölüye saygısızlık gibi düşünülür; ölen kişi için hayır dua etmekse onun ruhunun şad olmasını sağlar:

Ölülerinizi hayırla anın, der Rabbimiz. Tövbe de kızım! Hadi içeri girelim (2009a: 192).

Allah rahmet eylesin, demen yeterli. O senin hep dürüst, saygılı olmanı isterdi. Öyle olursan ruhu şad olur (2009a: 243).

Yahya Akengin insanı içinde yaşadığı toplumla beraber düşünür. Toplum içerisinde yaşayan insan geçiş evrelerinde halk kültürüne ait gelenek ve göreneklere, inançlara tanıklık eder. Akengin'in eserlerinde yer alan örnekler de bu şahitliği ortaya koymaktadır.

3.4. Türk Aile Yapısı

Aile, en genel anlamıyla 'toplumun en küçük yapı taşı' olarak tanımlanmaktadır. Toplumun değerleri ilk olarak ailede öğrenilir. Aile, geçmişten günümüze toplumda oluşturulmuş maddi ve manevi değerleri kuşaktan kuşağa aktarır. Aile yapısının bozulması gelecek kuşakların toplumsal değerlerden uzaklaşmasına neden olur. Bu durum da kültürel unsurların toplumda yok olmasına yol açar.

Türk kültüründe aileye her zaman önem verilmiştir. Anne babaya saygı, çocukların ahlaki değerlere göre yetiştirilmesi, kadının ve erkeğin birbirine karşı görev ve sorumlulukları aile kurumunun varlığının devamı için önemlidir. Yahya Akengin, tiyatro eserlerinde toplumun en küçük yapısı ve temel taşı olan aile kurumuna yer vermiştir.

Türk aile yapısında kadının önemli bir rolü vardır. Kültürel değerler içinde yetişen kişiler kadınlara değer verir; eşine, annesine nazik davranır. Kocalar gerektiğinde eşlerine akıl danışır. Kültürel değerlerden kopan kişilerin ise kadınlara karşı davranışları farklıdır ve bu durum Türk kültüründe hoş karşılanmaz. "Eski Çarıklar" adlı eserde Kurban Dede'nin ellerinde kalan tarlayı satmadan önce eşi Feride'ye akıl danışması ve onun fikrini alması kocaların eşlerinin fikirlerine önem verdiğinin göstergesidir:

Kurban: Ben şimdi o insafsıza kabul ettiğimizi söyleyeyim mi Feride?

Feride: Azıcık bir şeyler daha koparmaya bakalım Kurban. Bir iki teneke un, bulgur, biraz da yağ (2009a: 16).

Türk aile yapısında eşlerin birbirlerine karşı görevleri ve sorumlulukları vardır. Bu görev ve sorumluluklar yerine getirilmediği zaman eşler arasında sorunlar meydana gelmekte, aile yapısında bozulmalar olmaktadır. Türk kültüründe eşler birbirlerine karşı nazik davranır, birbirlerine kötü söz söylemezler. Akengin eşlerin birbirlerine olan tutum ve davranışlarını tiyatro eserlerinde işleyerek ailedeki bireylerin birbirlerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini de ortaya koymaktadır:

Kaynatan hiç bu kadar inat etmezdi, beni hiç böyle azarlamazdı. (2009a: 52).

Duydun değil mi ağabeyini? Söyle ben miydin seni kumara yollayan? Benim yüzümden mi gece gündüz demeden içerdin? Kaç kere dövmüştün beni? (2009a: 196).

Adamcağıza bir gün huzur verdiğini görmedim. Damdan düşer gibi laflar... Çene, çene, çene... İnciten, kalp kıran, onuruna dokunan ne kadar söz varsa hepsini savurmaktan zevk alırdın. Üstelik babam gibi ince ruhlu bir insana... İşte bu yüzden terk etti seni (2009b: 82).

Türk aile yapısında çocukların anne ve babalarına karşı bazı sorumlulukları vardır. Çocuklar, anne ve babalarına saygıda kusur etmezler. Çocukların anne ve babalarına karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi ise toplum tarafından hoş karşılanmaz. Akengin özellikle “Eski Çarıklar” ve “Aile Bağları” adlı eserlerinde çocukların anne ve babalarına karşı nasıl bir tutum sergilemeleri gerektiği üzerinde de durmuştur:

Şükri: Baba atamsın, bugüne kadar sözümden çıkmadım ama şimdi beni zorlama...

Kurban: Kes, yeter! Hemen yola çıkacaksın, birliğine yetişeceksin! Değilse babalık hakkım haramdır sana. Değilse reddederim evlatlıktan.

Şükri: Duana muhtacım baba (2009a: 53).

Hatice: Yavrurum, ne olur eğer bizi seviyorsan, eğer bize biraz acıyorsan...

Ferit: Peki, peki... (2009a: 235).

Çoğu anne ve baba, çocuklarının geçimini sağlamak için her türlü fedakârlığı yapar. Çocukların sağlıklı bir ortamda büyüüp yetişebilmeleri ve kimseye muhtaç olmadan yaşamaları anne ve babalarının bu uğurda türlü fedakârlıklar yapmasıyla mümkündür. Akengin anne ve babaların yaptığı fedakârlıkları da eserlerinde işlemekten geri durmaz:

Ömer Naci: Bizler çoluk çocuğumuza karşı vazifemizi hakkıyla yerine getirmekten öteden beri uzak düşmüş insanlarız. Millet deyip yola çıktık, başka bir emel de taşımadık. Zira inandık ve inanıyoruz ki, çocuklarımız için de hür bir milletin evladı olmaktan daha üstün bir mükâfat hayal edilemez. Ancak onlara babasızlığın yanı sıra bir de açlığın yaşatılmaması, ifadesini engelleyemediğimiz bir histir içimizde. Maaşlarımızın kendilerine zamanında ödenmesi de bunu halletmeye yeter.

Yakup Cemil: Başkaca şahsi bir arzumuz yoktur.

Süleyman Askeri: Çocuklarımız devlet babalarına emanet olsun yeterli (2009a: 137).

Ama Ferit'i saçımı süpürge yapar gene okuturum... Ben kocamın sağlığında da yalnız Ferit için yaşıyordum, şimdi artık büsbütün böyle olacak (2009a: 195).

Kendimi bir hiç saydım. Nice acıları bağrıma gömdüm. Sizlere sezdirmemek için kendimle ne savaştım bir bilsen... Kendi kendime bir karar vermişim: Ablanla seni büyüüp hayata hazırlayınca kadar kendimi tutsak sayacaktım. Ondan sonra da hayata yeniden başlar gibi hür olacaktım (2009b: 89).

Akengin, aile yapısının bozulmasının tüm toplumu olumsuz etkileyeceğini ve toplumda çözümlere neden olacağını “Aile Bağları” adlı eserinde Ferit’in gazetede yazmış olduğu bir yazıyla dile getirir ve ailenin varlığının toplumsal ve kültürel varlığın devamı için şart olduğunu ortaya koyar:

Ülkenin birlik ve bütünlüğü esasını, vatandaşların kederde, tasada ve kıvançta ortaklığına bağlayan anayasa, toplumun çekirdeği olarak aileyi gösterir. Şu halde kederde, tasada ve kıvançta ortak olma işi ailede gerçekleşmezse ülkenin bütününde bir rahatsızlık baş gösterir. Aile fertleri arasındaki bağlar, sosyal hayata can veren mekanizmanın kılcal damarlarıdır. O halde ailede sevgi, saygı, dayanışma ve fedakârlık duygularının sarsılması fert olarak insanın, kitle olarak da toplumun çöküntüye gitmesi sonucunu doğurur (2009a: 252).

Bir toplumda aile düzeninin olmaması o toplumun gelecekte sıkıntılar ile karşılaşacağını göstergesidir. Akengin’in tiyatro eserlerinde yer alan bu örnekler ailenin Türk kültüründeki önemini göstermektedir.

3.5. Türk Tarihine Yön Vermiş Olaylar, Şehirler ve Şahsiyetler

Türk tarihi bakımından önem taşıyan birçok kişi, olay ve şehirlerle ilgili kullanımlar Akengin’in tiyatrolarında dikkati çekmektedir. Akengin özellikle “Eski Çarıklar” ve “Enver Paşa ve Büyük Ümitler” adlı eserlerinde tarihimiz açısından çok önemli olan Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı; Mustafa Kemal, Kâzım Karabekir, Enver Paşa, Talat Paşa, Süleyman Askeri vb. olay ve şahsiyetlere yer vererek gelecek kuşaklara Türk tarihini, Türk milletinin vatan sevgisini, vatanın kazanılması için nasıl mücadele edildiğini ve Türk milletinin genel özelliklerini göstermektedir.

“Enver Paşa ve Büyük Ümitler” isimli eserinin kahramanları eserin isminden de anlaşılacağı üzere Enver Paşa, 1909-1918 yılları arasında devlet kademesinde görev alan devlet adamları ve komutanlardır. Bu eserde anlatılan olaylar Osmanlı’nın dönemki coğrafyasında geçmektedir. Eserde Selanik, Trablusgarp, Kafkas Cephesi, Galiçya, Balkanlar, Çanakkale gibi Türk tarihinde önemli olayların yaşandığı yerler görülmektedir. Akengin “Eski Çarıklar” isimli eserinde de Kurtuluş Savaşı’nda yapılan mücadeleler üzerinde durmuştur.

3.6. Türklerde Vatan Sevgisi ve Türk Milletinin Özellikleri

Türk milleti vatanını her şeyin üstünde tutmuş, vatanına kastedenlerle çekinmeden mücadele etmiştir. Vatanı uğruna geride sevdiklerini bırakmış, kendi canını hiçe saymıştır. Kadını, erkeği, genci, yaşlısı, çocuğu vatan müdafaasında görev almış ve vatanına her daim sahip çıkmıştır.

Türk milleti vatanını koruyabilmek için canını, malını, her şeyini vermekten çekinmemiş; vatan savunması için ölümü dahi göze almıştır. Akengin, yoklukla

mücadele eden bir milletin elinde kalan her şeyi vatanı kurtarabilmek için mücadele eden askerlere göndermekten, devlete vermekten çekinmediğini; yeri geldiğinde gözünü kırpmadan ölüme yürüdüğünü dile getirmiştir:

Her haneden birer çift çorap toplanacaktır... Elinde olanlardan nal, mih, eyer, urgan, yular istenmektedir. Din uğruna, millet uğruna, namus uğruna... Az veren candan, çok veren maldan. Can, mal ve namus düşmededir küffar eline... (2009a: 32).

Bedellerini genç kızlarımızın çeyizleri, ihtiyarlarımızın kefenleri olarak ödediğimiz halde İngiltere yaptırdığımız gemilerimizi bize teslim etmemiştir (2009a: 127).

Aynı ailenin on ferdi, aynı günde... Ve ailenin tek hayatta kalan erkeği kapandı dizlerime, yalvardı. İlk baskında, ilk safta vuruşmaya izin istedi (2009a: 87).

Gitmezsem kalleşlik olur. Alay komutanım güvendiği için verdi bu izni bana... Hem olur mu ana, benim kaçmam olur mu? (2009a: 30).

Ölmek gâvura teslim olmaktan iyidir yavrum (2009a: 31).

Ya zafer ya ölüm... Bilsin ki bütün cihan bir karışı bile savunmasız bırakılmayacak bir vatan ve bir millet var karşılarında her ferdi fedai olan (2009a: 87).

Yahya Akengin, Avrupalıların Türk milletine bakışını ve Türk milletinin özelliklerini eserlerinde işleyerek gelecek kuşaklarda millî bilincin uyanmasını sağlamaya çalışmıştır:

Görmedim kötülüğünüzü. Merhametinizi, şefkatinizi, bağışlayıcılığınızı bilirim ve kabul ederim üstünlüğünüzü (2009a: 78).

Oysa Müslüman deyince hatırına Avrupa'nın siz gelirsiniz yalnız... İsa'nın kutsal beldesi Kudüs'ü koruyan sizdiniz, haçlı akınlarına karşı. Siz olmasanız da sizi sorumlu tutar İslamiyet'in yayılmasından ve tutulmasından Avrupalı (2009a: 81).

Mr. Tom: Ha Ermeniler? Yok burada onlar, öldürdünüz.

Bekçi: Burada beş hane Ermeni vardı Müdür Bey. Onlar da işgalcilerle birlik olup defolup gittiler... Mezar taşlarımızda "Hüvelbaki" yazılıdır. Hem Müslüman mezarlığını hem de üç beş parçalık Ermeni maşatlığını görürsen anlarsın kiminmiş buralar (2009a: 49).

Yahya Akengin tiyatro eserlerinde milli bilinci uyandırma amacı güder. Türklerin vatan sevgisini eserlerinde işleyen Akengin Batılıların Türklere bakışını da ele alarak Türk milleti için vatanın önemini anlatmaya çalışmıştır.

3.7. Dinî ve Ahlaki Değerler

Dinî ve ahlaki değerler toplumu bir arada tutan ve toplumun huzur içinde yaşamasına vesile olan unsurlardır. Dinî ve ahlaki kurallara uygun hareket etmeyen insanlar toplumda hoş karşılanmaz. Yahya Akengin tiyatro eserlerinde bu kurallara uygun hareket edilmesi gerektiğini sıkça vurgulamaktadır. Özellikle namusa sahip çıkma, harama el uzatmama, öksüz ve yetimi sevindirme, iyilik yapma gibi davranışlar Akengin'in eserlerinde sıkça işlediği unsurlardır.

Akengin eserlerinde özellikle kadınların namuslarına sahip çıkması gerektiği üzerinde durur ve namusa dil uzatılmasını eserlerinde sıkça eleştirir:

Hacer, kızım, o topal şeytan eve gelince sen görünme ona sakın. Anlatılanlara bakılırsa elâlemin namusuna da yan bakar olmuş o gâvur (2009a: 18).

Evet Mr. Tom, Rus işgalcilerine öncülük eden Ermenilerden kaçarken namusunu kurtarmak için kendini bu derin kuyuya atan bir genç kızımızın mezarıdır (2009a: 49).

Ben namusumla, şerefimle çalışıp alnımın teriyle geçindikten sonra bu, hiç kimseyi ilgilendirmez (2009a: 195).

Türk toplumu haramdan uzak durmayı, harama yaklaşmamayı önemser; kazancının helal yoldan olması için çaba sarf eder. Kazancında haram olması durumunda bunun kişiye kötülük getireceği inancı vardır. Başkasının malını haksızlık yaparak alan kişiler toplumdan dışlanır, insanlar tarafından sevilmezler. Akengin eserlerinde haram maldan uzak durulması gerektiği üzerinde de sıkça durmuştur:

Yetimlerin, dulların elinde avucundakileri çarpa çarpa semirdi gitti (2009a: 18).

Haram lokma yakıştır mı sana (2009a: 51).

Haram dedim ya zehir zıkkım. Haramın binası olmaz derler oğlum (2009a: 236).

Haram mal bir gün, bir yerde çıkar karşına. Bak benim yavrum şu bizim memleketteki sattığımız ev var ya, pek hayır getirmediği gibi bedeline de satamadık. Çünkü aldığımız adam gözleri dola dola, içi yana yana vermişti. Ben de düşünmüştüm eve haram mı karıştı diye (2009a: 237).

Bir baba olarak kazanmanı isterim ama doğrulukla, dürüstlikle. Fakir fukaranın hakkını çalmadan... Bu ülkede namusluca kazananlar her zaman olmuştur, olacaktır. Kazanırken kazandıranlar... (2009b: 22).

Helal kazandığını, helalinden kullanmadan... Söyle hangi yetimi, hangi öksüzü güldürdün (2009b: 168).

Yahya Akengin dinî göndermeler üzerinden iyilik yapmak, çalışmak, ağaç dikmek gibi değerlerden de eserlerinde bahsetmiştir:

Hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için, yarın ölecekmiş gibi âhiret için çalış (2009b: 160).

Eğer elinizde bir fidan varsa, kıyametin kopmuş olduğunu görseniz bile gene toprağa dakin o fidanı (2009b: 180).

Yahya Akengin'in eserlerinde tiyatro eserlerinde yer alan bu örnekler Türk kültüründe ahlaka verilen önemi ortaya koymaktadır. Özellikle Akengin'in eserlerinde haram yoldan para kazanmanın halk tarafından yadırgandığı vurgulanmış, Türk milletinin geçimini alın teri ile sağladığı ortaya konulmuştur.

3.8. Misafirperverlik ve Komşuluk

Kültürel mirasın en önemli unsurlarından misafirperverlik, Türk kimliği ile özdeşleşmiştir. Misafirperverlik, davetli ya da davetsiz olarak eve gelen kişinin en iyi şekilde ağırlanması ve uğurlanması esasına dayanır. Gelen konuğu eldeki imkânlar ölçüsünde yedirip içirme, Türk misafirperverliğinin bir parçasıdır. Akengin tiyatro eserlerinde Türk kültüründe misafire verilen değeri sıkça işlemiştir:

Şakir Bey bize göstermiş olduğunuz konukseverlik için teşekkür ederiz (2009b: 19).

Tanrı misafiridir, gelir ve gider (2009b: 25).

Ben seni şimdi köye götürürüm. Misafirim olursun, seni birkaç gün bırakmazlar (2009b: 87).

Oldu mu yani? Mevlid okundu bitti, komşular gidiyorlar, siz yoksunuz.

Ben misafirleri uğurlayayım (2009a: 192).

Türk kültüründe misafirperverlik kadar önemli olan unsurlardan biri de komşuluktur. Türk kültüründe komşunun her zaman ayrı bir önemi vardır. İnsanlar sevinçlerini, hüznelerini komşularıyla paylaşır; onların dertlerine, sıkıntılarına, mutluluklarına ortak olurlar. Günümüzde kaybolmaya başlayan komşuluk ilişkilerini Yahya Akengin eserlerinde konu edinmiştir:

Bir tencere un istedim Bergüzar Bibi'den verecek (2009a: 14).

İçerde de göz aydına gelenler var ana (2009a: 31).

Sakın Handan'a bir oyun oynamayasın. Komşumuz ne de olsa (2009a: 231).

Amma şurada ne güzel komşu olmuşuk (2009b: 87).

3.9. Çocuk Oyunları

Türk kültüründe çocukların arkadaşlarıyla sokakta oynadığı pek çok oyun vardır. Oyun, çocuğa hem kurallara uymayı hem de arkadaşları ile nasıl ilişki kurması gerektiğini öğretir. Yahya Akengin eserlerinde çocuk oyunlarına da yer vermeyi ihmal etmemiştir:

Gördün mü birdirbir oynuyor, babasının yasını tutuyor maşallah
(2009a: 197).

Doğruyu söyledin, çelik çomak oynadığın arkadaşın Şakir'im ben
(2009b: 45).

3.10. Dua ve Beddua

İnsanoğlunun toplum halinde yaşamaya başlamasından itibaren var olduğunu sandığımız dua ve beddualar, sözlü anlatım türlerinin önemli bir cephesini oluştururlar. İnsan ilişkilerinde karşılaşılan iyilik yahut kötülüklere kimi zaman sözlerle cevap verme gereği duyulur ki bu da dua yahut beddua olarak karşımıza çıkar (Kaya, 1997: 99). Türk halk kültüründe duaların ve bedduaların önemli bir yeri vardır. Zengin bir halk edebiyatı vücuda getirmiş olan Türk milletinin, zaman zaman değişmeler göstererek geçmişten günümüze kadar taşıdığı çeşitli konu ve temalarda binlerce dua ve beddua mevcuttur. Dualar iyi dilek temennilerini, beddualar ise kötü dilek ve temennileri bildiren sözlerdir. Akengin, insanların duygularını yansıtan bu sözleri de eserlerinde kullanmıştır:

Benden bulmasın, Allah'ından bulsun (2009b: 105).

Mezarın olur inşallah (2009a: 23).

O boyu devrilesi damadın yola gelmesi için bunları yetiştirmem gerek
(2009b: 96).

Gazan mübarek ola (2009a: 54)

Rabbim hayırlı ömürler versin sana (2009a: 237).

Aman Allah'im sen koru (2009a: 235).

Yahya Akengin yapılan dua ve bedduaların gerçekleşeceğini de eserlerinde işlemiştir:

Hacer'im düşte görerek, Osman'ım sayıklayarak, biz de dua ederek
getirdik seni yavrum (2009a: 26).

3.11. Türbe Ziyareti, Şehitlik ve Hızır

Yahya Akengin türbe ziyareti, şehitlik ve Hızır gibi Türk kültürü için önemli yeri olan unsurları da eserlerinde işlemiştir. Şehit olan birinin cennete gideceğine ve bazı kişilere de şefaate edeceğine dair inanışlar, Akengin'in eserlerinde yer almaktadır. Ayrıca bir yere gitmeden önce türbe ziyareti yapılarak dua edilmesi, Hızır'ın zorda kalanların yardımına koşması gibi unsurlar da eserlerde görülmektedir:

Şehit olursan cennette beni de alırsın yanına (2009a: 54).

Hem de seninle Mahmut Dede Türbesi'ne kadar gelirim... Dua eder, gidersin (2009a: 54).

Gerçekten Hızır dedikleri siz misiniz? Gecenin bu saatinde, böyle bir anda, burada... (2009b: 143).

Türk toplumunun inanç sisteminde türbelere, şehitlere duyulan bir saygı söz konusudur. Yahya Akengin'in bu manevi unsurlara eserlerinde yer vermesi Türk milletinin bu unsurlara önem verdiğini göstermektedir.

3.12. Rüya Yorumu ve Fal-Büyü

Rüya, bilinçaltında olanların dışavurumudur. Türk kültüründe, görülen rüyanın yorumlanması ve rüyaların gerçekleşeceği inancı vardır. "Eski Çarıklar" adlı eserde Akengin bu durumu ele almıştır:

Hacer: Ana ben yine oğlunu gördüm düşümde. Gelmişti.

Feride: Gelecek kızım, gelecek.

Hacer: Bir yumak iplik çıkardı torbasından.

Feride: Yoldur iplik... Rengi nasıldı?

Hacer: Siyahtı ana.

Feride: Sıkıntı, sıkıntımız...

Akengin Türk kültüründe yer alan büyüye de "Kulübe" adlı eserinde yer vermiştir:

Dayanamadım kızım, anne yüreği işte. Oradan çıkıp hemen Falcı Gülsüm'ü buldum. Para verdim, fala baktırdım. "Bunun çaresi bir ihtiyar büyücüde." dedi. Tarif etti, gittim onu da buldum. Ona da para verdim. "Büyük bir kuşun kemiğini bulur da onu tavşan pisliğine sıvar da kurutursan... dedi (2009b: 84).

3.13. Meslekler ve Halk Ekonomisi

Yahya Akengin'in eserlerinde köy ve şehir yaşamının meslekleri de etkilediği görülmektedir. Köydeki insanlar daha çok tarımsal faaliyetler ve hayvancılıkla uğraşırken şehirdeki insanların gazetecilik, memurluk gibi mesleklerle uğraştığı görülmektedir. Akengin köy yaşamının insana huzur verdiğini ve şehirde bunalan insanların köylere gelip tarımsal faaliyetlerle uğraşması gerektiğini de eserlerinde sıkça dile getirmiştir:

Şu köyde bir evimiz olsa, yani buraya yerleşip kalsak... Koyun kuzu beslesek... (2009b: 51).

Şükri tarlaları ekerdi, başkalarının çiftine çubuğuna giderdi (2009a: 16).

Akengin, eserlerinde şehirdeki mesleklerle ilgili de bilgiler vermiştir. Terzilik, gazetecilik, kahvecilik, kuyumculuk, mobilyacılık gibi meslekler Akengin'in eserlerinde sıkça kullandığı mesleklerdendir:

Yanımda çırak olsun, dermiş. Kahveci çırağı... Ferit'in kahvenizde çırak olmasıyla mı düzelecek her şey? (2009a: 193).

Sonra da bankaya, oradan kuyumcuya, hep birlikte de mobilyacıya gideriz (2009a: 210).

Akengin özellikle şehirlerde kişisel çıkarları uğruna insanlara zarar vermekten çekinmeyen, zengin olma uğruna her şeyi yapan insanları da eserlerinde sıkça eleştirmiştir:

Un kralları, nohut, fasulye, bulgur, tuz, iğne, iplik kralları almış başını gidiyor. Halk fırınlar önünde çamur gibi ekmek için beklerken kanları bitlenen bu leş kargaları, bu karasinekler Beyoğlu'ndaki kokmuş yosmaların sigaralarını yüzüklerle yıkıyorlarmış (2009a: 154).

Ne var bunda? Kimi ilaç pazarlıyor, kimi kumaş, kimi kitap, kimi kanepeler... Biz de silahları... Yani pazarlanmayan bir şey yok... (2009a: 234).

3.14. Yemek ve Sofra Kültürü

Yahya Akengin, tiyatro eserlerinde yemek ve sofraya ait unsurları da kullanmıştır. Çorba, Türk mutfağının en önemli yemeklerinden biridir ve Akengin "Eski Çarıklar" adlı metinde kahramanların un çorbası içmek için bir yer sofrasına oturduğunu, tüm ailenin ortak bir tabaktan birlikte çorba içtiğini anlatmaktadır:

Un çorbasını hazır etmedi mi bu gelin? Buyrun çorbaya... (2009a: 31).

"Eski Çarıklar" adlı eserde bazı bitkilerin besin olarak kullanıldığı görülmektedir:

Ona kâhmüt topladım tarlalardan, kazankulpu çıkardım bayırlardan (2009a: 15).

Çay, Türk kültüründe önemli bir içecektir ve gelen misafire ilk olarak çay ikram edilir. Akengin, eserlerinde sık sık çay içmekten bahsetmektedir:

(Elindeki çay bardağını masaya bırakarak) Bize gösterdiğiniz konukseverlik için teşekkürler... (2009b: 19).

Çayımız da hazır, şimdi ısıtırım (2009b: 116).

Akengin, Türk insanının tahıl ve bakliyat ürünlerini yemeklerinde kullandığını sıkça dile getirmektedir:

Öğleden sonra Değirmenli köyüne gider, tarlayı satıp biraz un, buğday veya arpa, birkaç da koyun alırsam çorap hazırlarız koyunların yününden... (2009a: 32).

Un kralları, nohut, fasulye, bulgur, tuz, iğne, iplik kralları almış başını gidiyor (2009a: 154).

3.15. Halk Müziği ve Müzik Araçları

Yahya Akengin, halk müziğine eserlerinde sıkça yer vermiştir. Halk türküleri bölümünde belirtilen her şey bu bölüm için de geçerlidir. Bunun yanında Akengin, Türk kültürüne ait bazı müzik araçlarını da eserlerinde kullanmıştır:

(Bekçi Memiş davul çalarak Millet Bahçesi'ne doğru gelir.) Ey ahali duyduk duymadık demeyin! (2009a: 32).

(Kavalın dikkat çekici yanık ezgisiyle durur, gözlerini gazeteden ayırır.) Bir sıkıntısı olunca böyle yanık çalar. Ama hiç bu kadar dokunaklı çaldığını... (2009b: 103).

Zurna çalarım. Zurnam duruyor mu? Ha... Her şeyim bu benim (2009b: 86).

3.16. Halk Dili, Halk Argosu, Atasözü-Deyimler

Akengin tiyatroyu da, romanı da, şiiri de bir dil zevki, bir dil şöleni olarak düşünür. Türkçeyi güzel kullanan ve buna önem veren biridir. Eserlerinde genellikle yalın bir halk dili kullanmayı tercih eder (Hastaoğlu, 2010: 22). Bu sebeple Yahya Akengin'in tiyatro eserlerinde sık karşılaşılan halk kültürü unsurları arasında halk dili, halk argosu, atasözü ve deyimler önemli bir yer tutar.

Yahya Akengin'in tiyatro eserlerinde kullanılan deyimlerin fazlalığı dikkati çekmektedir. Akengin, anlatımı daha etkili kılmak için sık sık deyimlere başvurmuştur. Eserlerinde kullandığı bazı deyimler şunlardır:

Eski Çarıklar: *elden avuçtan çık-, dermanı kesil-, dişini sık-, yolunu bekle-, dilinin altında bir şey ol-, ağzı laf yap-, kökünü kazı-, ödü pala-, ağzının payını al-, biti kanlan-, diş bile-, göz dik-, dediğim dedik ol- vb.*

Enver Paşa ve Büyük Ümitler: *kulak ver-, can at-, dize getir-, akli er-, kelleyi koltuğa al-, kafa tut-, dil uzat-, yılan hikâyesine dön-, yüreği dayanma-, göz yum-, dilinin pervası olma- vb.*

Aile Bağları: *saçını süpürge et-, başına buyruk, burnu yükseklerde ol-, bir dediğini iki etme-, başının çaresine bak-, gönlünü kaptır-, ağzını toplama-, yol ver-, işi yokuşa sür-, içine kurt düş-, diz çök- vb.*

Son Köylü: *in cin top oyna-, yüz ver-, feleğin çemberinden geç-, kuş uçmaz kervan geçmez, gözünde büyüt-, yüreği sızla-, bir baltaya sap ol-, yukarı tükürsek bıyık aşağı tükürsek sakal, damarı tut-, suya düş-, yaraya tuz bas- vb.*

Kulübe: *adamdan say-, akli al-, burnunu sok-, aralarından su sızma-, göz kulak ol-, sabrı taş-, tongaya düşür-, başının etini ye-, baş göz et- vb.*

Sağlık Olsun: *aklını ye-, felaket tellallığı yap-, yüzünü ekşit-, nalıncı keseri gibi yont-, karnı zil çal- vb.*

Akengin, eserlerinde sadece deyimlerden faydalanmamış; atasözlerine de yer vermiştir:

İyilik yap, denize at; balık bilmezse Halik bilir (2009b: 105).

Uzaktan davulun sesi hoş gelir (2009b: 28).

Hazıra dağ dayanmaz (2009a: 209).

Denize düşen yılan sarılır (2009a: 127).

Allah'tan ümit kesilmez (2009a: 14).

Yahya Akengin eserlerinde halk söyleyişlerine ve halk argosuna da yer vermiştir:

Boşuna dememişler, kendi gönlüne bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya... (2009b: 109).

Niyazi ağamız olmasa külümüz göverir (2009a: 19).

Senin gelinine yan bakarmış bu Niyazi iti (2009a: 35).

Senin gibi hödüğün biri (2009b: 96).

Benim kaltak avradın bana yaptığını şehirdekiler de yapmaz değil mi? (2009b: 115).

Defolun buradan sizi leş kargaları... Sizi fırsat avcıları... (2009b: 124).

Yahya Akengin'in eserlerinde atasözlerine, deyimler, halk söyleyişlerine ve halk argosuna yer vermesi halk dilinin zenginliğini eserlerine yansıttasının göstergesidir.

4. Sonuç

Yahya Akengin'in Anadolu kültürünün hâkim olduğu bir köyde dünyaya gelmesi ve ailesinin halk edebiyatıyla yakından ilgilenmesi, onun halk kültürüne ilgi duymasını sağlamıştır. Akengin, şiirlerinde ve romanlarında olduğu gibi tiyatro eserlerinde de halk kültürü malzemelerine yer vererek Türk kültürüne özgü ürünler meydana getirmiştir. Bu çalışmada, Akengin'in tüm tiyatro eserlerinde halk kültürüne ait unsurları kullandığı tespit edilmiştir. Tespit ettiğimiz unsurların içerisinde halk bilgisi, inanışlar ve geçiş dönemlerine ait unsurlar, dinî varlıklar, köy, kasaba ve kent yaşamı, çocuk oyunları, bayramlar, halk edebiyatı unsurları dikkati çekmektedir. Kurtuluş Savaşı döneminde halkın yaşadığı sıkıntıları ve Türk milletinin vatan sevgisini, Türk tarihi açısından önemli olan birçok olayı,

aile yaşamıyla ilgili değerleri de eserlerinde sık sık işleyen yazar, unutulmuş bazı değerlerimizi sanat eserlerine geçirerek gelecek kuşakların bunları tanımalarına yardımcı olmuştur.

Edebi bir tür olan tiyatro; okurlara estetik bir bakış açısı kazandırmakta, başkalarının yaşamlarından tecrübeler edinmesini sağlamaktadır. Yahya Akengin'in tiyatro eserlerini okuyacak okurlar, edebi zevkin yanında kendi kültürlerini tanıma fırsatı da yakalayacaktır.

Yahya Akengin'in eserleri hem halk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılması hem de Türkçe öğretimi amacıyla ders kitaplarında yer alabilir. Akengin'in sadece tiyatro eserlerinde değil, şiirlerinde de halk kültürüne ait özelliklerin özellikle de halk edebiyatı ürünlerinin yer alması; öğrencilerin bu alanda bilgilendirilmesini ve söz varlığını zenginleştirmesini sağlayacaktır.

Bu çalışmada Akengin'in sadece tiyatro eserlerindeki halk bilimi unsurları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun dışında Akengin'in diğer eserlerindeki halk bilimi unsurlarının da tespiti Akengin'in sanat anlayışını kavramamıza yardımcı olacaktır.

Kaynakça

- AKENGİN, Yahya (2009a). *Tiyatro eserleri-1 (Eski çarıklar-Enver Paşa ve büyük ümitler-Aile bağları)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- AKENGİN, Yahya (2009b). *Tiyatro eserleri-2 (Son köylü-Külübe-Sağlık olsun)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ARTUN, Erman (2012). *Türk halk bilimi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- BUTTANRI, Müzeyyen (2007). Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun tiyatro eserlerinde halk kültürü unsurları. *Erdem*, 49, 377-398.
- EKİCİ, Metin (2013). 100. yılında Türk halk bilimi çalışmaları ve Türkiye kültür politikalarına eleştirel bir bakış. *Milli Folklor*, 99, 1-12.
- EMİROĞLU, Öztürk (2009). Kaynağını gelenekten alan Hisarcılar. *Turkish Studies*, 4/1-II, 1309-1331.
- GÖHER VURAL, Feyzan (2011). Türk kültürünün aynası: Türküler. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 6 (3), 397-411.
- HASTAOĞLU, Betül (2010). *Yahya Akengin'in hayatı, şiirleri ve sanat anlayışı üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- KAPLAN, Mehmet (2005). *Kültür ve dil*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAYA, Doğan (1997). Dua ve beddualar. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 4, 99-121.
- SAĞOL YÜKSEKKAYA, Gülден (2007). Kalın ve çeyiz. *Hediye kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 396-406.

TİMUÇİN, Afşar (2004). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Bulut Yayınları.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (2005). 10. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

YARDIMCI, Mehmet (2009). “Halk Bilimi”. http://turkoloji.cu.edu.tr/ HALKBILIM/mehmet_yardimci_halkbilimi.pdf. [Erişim Tarihi: 27.02.2019]

BEHÇET NECATİGİL'İN 'KAN' ŞİİRİNDE KAVRAM ALANLARI VE SÖZCÜK AĞLARI

Hayriye YILMAZ* - Kürşat EFE**

Özet

İnsan zihninde varlıklar birbirinden bağımsız değildir ve zihnimizin bir yansıması olan söz varlığımızda da dil göstergeleri birbirinden bağımsız bulunamamaktadırlar. Dil göstergeleri arasındaki bu ilişki, söz varlığının geneli için kavram alanlarını, bir metnin bağlamında kazandığı yeni anlamları için ise sözcük ağlarını oluşturmaktadır. Tümüyle bir dilin söz varlığının kavram alanını çıkarmak, o dilin kavramlaştırma gücünü ve nesnelere kavramlaştırma yöntemine yansıttığı bakış açısını bize gösterirken bir eserin barındırdığı kavram alanlarını çıkarmak o eserin konusunu anlamamızı sağlar. Eserdeki sözcük ağları ise eserde verilmek istenen duygu, işlenen konular ve tema hakkında bize çıkarımlar yapma imkânı sunmaktadır.

Eş zamanlı bir yöntem izlediğimiz bu çalışmada, Behçet Necatigil'in Mayıs 1955 tarihli 'Kan' şiirinde yer alan kavram alanları ile sözcük ağları tespit edilecektir. Şiir konusunu ele alış biçimi ve temasını işleyiş yönüyle zengin kavram alanlarından ve sözcük ağlarından oluşmaktadır. Şiirde varlığı tespit edilen başlıca konular kan kavramı üzerinden kalıtım ve kalıtımın bir alt konusu olan taşıyıcılıktır. Şiirin teması ise insanoğlunun yaradılışının bir genel görünümü, panoramasıdır. Çalışmada kavram alanları ile sözcük ağlarının şiirdeki konu ve temanın şekillenmesinde ne şekilde rol oynadığı da tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şiir, Behçet Necatigil, kavram alanı, sözcük ağı, anlam bilimi, kavram.

CONCEPTUAL FIELDS AND LEXICAL NETWORKS IN BEHÇET NECATİGİL'S 'KAN' POETRY

Abstract

In the human mind, beings are not independent from each other, and in our vocabulary, which is a reflection of our mind, language indicators cannot be independent from each other. This relationship between language indicators is conceptual field for the whole vocabulary and lexical networks for the new meanings gained in the context of a text. Removing the conceptual field of the vocabulary of a language, the conceptualizing of the language and the conceptualization of the objects in the conceptualization process, the conceptual fields that contain a work, let us understand the topic. Lexical networks in the text gives us the opportunity to make inferences about the emotions, topics and themes that are intended to be given in the text.

In this study, which is followed by synchronic method, it will be tried to determine the conceptual fields and lexical networks of Behçet Necatigil's 'Kan' poem dated May 1955. Poetry is rich in

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

e-posta: hayriye.ylmz58@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

e-posta: kursat.efe@amasya.edu.tr

conceptual fields and lexical networks. The main topics identified in poetry are the vector, which is a sub-subject of heredity and inheritance through the concept of blood. The theme of the poem is the panorama of the creation of mankind. In this study, it will be tried to determine how conceptual fields and lexical networks play a role in shaping the topic and theme in poetry.

Keywords: Poetry, Behçet Necatigil, conceptual field, lexical networks, semantics, concept.

Giriş

Aynı dili konuşan toplumların ortak hafızaları vardır. İnsanlar çevrelerindeki nesne, olay ve durumlara ait, kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımları zihinlerinde tutar ve *soyutlama*'yla onu dile dönüştürürler; böylece kavramlar meydana gelmiş olur (Aksan, 2009: 41). Bir nesne, olay ya da durumu kavramlaştırma; o nesne, olay ya da durumu eş ve benzer özellikler ekseninde öbeklendirme eylemidir. Bu öbeikleme toplumun genel kabulünün bir sonucudur ve tümevarım yolu ile gerçekleşir (Karaağaç, 2018: 531). Bir dilin söz varlığı; nesne, olay ya da durumların kavramlaştırılmış hallerinden meydana gelir ve toplumların ortak hafızalarını meydana getirir.

Zihnimiz dış dünyadaki varlıkları adlandırırken onları birbiri ile ilişkilendirme ihtiyacı duyar. Dildeki her birim, dilin diğer birimlerinden en az bir tanesi ile herhangi bir açıdan ilişki içerisindedir. Söz varlığının birimleri arasındaki bu ilişki kavram alanlarını oluşturur. Birimler arasındaki ilişkiyi yeni bir anlam düzleminde ve daha dar bir kapsamda, bir edebi metin içerisinde düşündüğümüzde ise kavram alanları yerini sözcük ağlarına bırakmaktadır. Kavram alanları geneldir, bir dilin söz varlığını ele alır ve o dilin ait olduğu kültürün dış dünyayı algılayış şekli hakkında çıkarımlarda bulunmamızı sağlar. Sözcük ağları ise özeldir. Sözcük ağlarını oluşturan birimlerin anlamı, yalnızca metnin bağlamı içerisinde geçerlidir ve nedenlidir. Kavram alanları ise adlandırması nedensiz olan birimlerin sözlükte yer alan bütün anlamlarını ele alır.

Kavram alanı nedir?

Bir dilin söz varlığını oluşturan birimler birbirinden bağımsız değildir. Söz varlığında birbirine yakın, aralarında kavramsal bağlar, anlam ilişkileri bulunan ve çeşitli yönlerden birbirini tamamlayan kavramlardan oluşan bütünlük kavram alanı olarak adlandırılır (Gürışık, 2013: 15). Kavram Alanı Kuramı, Jost Trier'in 1931 yılında kaleme aldığı *Der Deutsche Wortschatz. Im Sinnbezirk Des Verstandes (Anlığın Kavramsal Kesimindeki Almanca Söz Varlığı)* adlı çalışması ile tanınmıştır (Karçığa, 2015: 101).

Kavram alanı; bir metinde aynı gerçeklik alanına ya da aynı fikre (idée) işaret eden sözcükler kümesidir (Akşehirli, 2007). Kavram alanı bir dilin söz varlığında yer alan, dilin sözlüğüne girmiş bütün sözcükler ile bu sözcüklerin kazandığı yan ve mecaz bütün anlamlar ve bu sözcüklerin bir araya gelerek oluşturdukları bütün eşdizimlilikler (birleşik sözcükler, deyimler, atasözleri) için geçerlidir. Bir başka

deyişle toplum tarafından kabul görmüş bütün kullanımlar kavram alanının konusunu oluşturmaktadır. Kavram alanı dilin söz varlığında yer alan bütün göstergeleri çeşitli açılardan birbiri ile ilişkilendirir ve sınırlandırır. Söz varlığında meydana gelen değişimler kavram alanlarını değiştirebilir, onları genişletebilir, daraltabilir; bir kavram alanını yok edebilir ve yepyeni kavram alanları meydana getirebilir. Buna dilimizde önceleri şeftali, kayısı, zerdali, armut gibi meyvelerin ortak adı olan *erük* (erik) sözcüğünün, 11. yüzyıldan itibaren yaşadığı anlam daralması ile sözcüğün kavram alanının değişmesini örnek verebiliriz (Aksan, 2009: 43).

Trier'in başlattığı bu görüş ülkemiz dil biliminde; *alan kuramı*, *dilsel alan*, *sözcük alanı*, *sözlük alanı*, *sözlüksel alan*, *anlam alanı*, *kavramsal alan*, *kavram alanı* adlandırmaları ile karşılanmıştır. Karçığa, çalışmasında bu kadar farklı adlandırma bulunmasının sebebini, bu terimlerin Trier'in eserinde sık geçmesine ve her tercüme edenin veya bu alanda çalışanın kuramı kendine göre yorumlamasına bağlamıştır (Karçığa, 2015: 102). Biz de bu çalışmamızda *kavram alanı* terimini tercih etmekteyiz.

Adlandırmadaki çeşitlilik kuram için uygulanacak ölçütlerde de kendini göstermektedir. Bu konuda araştırmacıların farklı görüşleri olmuştur. Akşehirli (2007) çalışmasında kavram alanlarının üç türünün olduğunu belirtmiştir. Bunlar; eşanlamlı ya da yakın anlamli kelimelerle oluşan kelime alanları (savaş, harp, cenk), aynı kökten türemiş kelimelerin oluşturduğu kelime alanı (müştaklar) (taş, taşlık, taşçı), aynı bilgi alanına (domain) ait kelimelerin oluşturduğu kelime alanıdır (ordu, cephe, cephe, süngü).

Rıza Filizok (2005), çalışmasında eşanlamlıların (savaş, harb, muharebe, cenk), aynı kelime ailesine ait sözcüklerin (göz, gözcü, gözlem, gözlük), aynı alana ait kelimelerin (asker, tüfek, top, ordu, subay, komutan) ve aynı kavramı (notion) ifade eden sözcüklerin (öfke, kızgınlık) birer kelime alanı oluşturduğunu belirtmiştir.

Kavram alanını *alan kuramı* başlığında ele alan Karaağaç (2018: 86), ses birimi alanı (*phonemic field*), biçim birim alanı (*morphemic field*), anlam birimi alanı (*semantic field*) ve dil birimlerinin kullanımları için kullanım alanı (*area of usage, performative field*) başlıklarını tercih etmiştir.

Gürışık, "Türkiye Türkçesindeki Bağımsız Biçimbirimlerin Anlamsal Dağılımı" adlı doktora çalışmasında aynı kökten gelen öğelerin (tutmak, tutuşmak, tutulmak), anlamca yakınlığı olan öğelerin (kitap, defter, kalem), biçim benzerliği gösterenlerin (dalgın, azgın, dargın), ses imgesi açısından yakınlık gösterenlerin (doygu, duygu) birer kavram alanı oluşturduğunu belirtir (2013: 34).

Karçığa (2015) çalışmasında "Kavram Alanına Yakın Dil Bilimi Terimleri" başlığı altında "söz varlığı", "alt anlamlılık/üst anlamlılık", "anlam birimcik",

“çekirdek alan ve çevresel alan”, “biçim bilgisel (birimsel) alan”, “çağrışımsal alan” terimlerine yer vermiştir.

Bizce bu sınıflandırmaların hepsi doğrudur. Kapsamı araştırmacı tarafından belirlenen bu başlıkların hepsi birer kavram alanı oluşturmaktadır. Biz bu başlıkların artırılabilmesi ya da kavram alanlarının daha dar kapsamda sınıflandırılabilmesi kanaatindeyiz. Çalışmamızda şu başlıklardan hareket edeceğiz:

1. Eş anlamlı/yakın anlamlı göstergelerin oluşturduğu kavram alanları
2. Aynı kökten türemiş sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları
3. Aynı bilgi alanına ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları
4. Ortak anlambirimcüklerin oluşturduğu kavram alanları
5. Çağrışım ilişkilerinin oluşturduğu kavram alanları

1. Eş anlamlı/yakın anlamlı göstergelerin oluşturduğu kavram alanları

İki ya da daha çok sayıda gösterenin bir tek gösterilene göndermede bulunması eş anlamlılıktır (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: 345). Eş anlamlı birimlerde değer farkı vardır ve bu birimlerin her zaman birbirleri yerine kullanılması mümkün değildir. Anlamlar arasında birebir örtüşme çok az görünür. Bu sebeple eş anlamlılık aslında büyük oranda yakın anlamlılığa karşılık gelmektedir. Karaağaç, eş anlamlı yapıların, dilin *eş anlamlı asıl biçim birimleri*, *eş işlevli bağlı biçim birimleri*, *eş anlamlı yapılar ve kalıp sözler* düzlemlerinde görüldüğünü belirtmiştir (2018: 373-374). Bunlardan *bağlı biçimler birimler* birer sözcüğe karşılık gelmediği için kavram alanı sınıflandırmasında *eş anlamlı asıl biçim birimler* ile *eş anlamlı yapılar ve kalıp sözlerin* göz önünde tutulması gerektiği kanaatindeyiz.

Ayrıca dil birimlerinin kazandığı yan anlamlar dilde çok anlamlılığa bu da göstergeler arasında eş sesliliğe sebep olur ve gelişen anlam alanı bu dil biriminin, diğer birimler ile eş anlamlı olmasına sebep olmaktadır. Buna *çok anlamlılığın yol açtığı eş anlamlılık* diyen Karaağaç (2018: 374), “Örneğin çok anlamlı olan *yüz* sözü, bir anlamıyla, ‘yüz, çehre, didar’ iken, *yorgan yüzü*, *yastık yüzü* kullanımlarındaki ikinci bir anlamıyla, *örtü*, *kılıf*, *kapak* sözleriyle eş anlamlıdır” diyerek açıklamıştır. Bir de *alıntı sözlerin yol açtığı eş anlamlılık* vardır ki Türkçede bu özellik daha çok Arap ve Fars dillerinden yapılan alıntılar ile gerçekleşmiştir (TT çok/ Ar. fazla vb.) (Karaağaç, 2018: 374). Dilin bu eş anlamlı/yakın anlamlı birimleri karşılık geldikleri göndergenin etrafında bir kavram alanı oluşturmaktadır.

2. Aynı kökten türemiş sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları

Aynı kökten türemiş sözcüklerin meydana getirdiği bu alana kelime ailesi de denir (Aksan, 1971: 254). Karçığa, çalışmada aynı kökten türemiş sözcüklerin alanına yalnızca sözcüklerin değil yeni anlamlı sözcük öbeklerinin/eşdizimliliklerin de girebileceğini belirtmiştir (2015: 122). Örneğin

susamak, suluk, sucu, sulu, susuz, su kuyusu, su şişesi sözcükleri su sözcüğünden türemiş birimler olarak bir kavram alanı meydana getirmiştir.

3. Aynı bilgi alanına ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanları:

Belli bir alana ait sözcüklerin oluşturduğu kavram alanıdır. Burada söz varlığı içerisinde yalnızca terim anlamıyla var olan sözcükler olabileceği gibi dilde zaten var olan bir ögenin sonradan kazandığı yan anlamı da belli bir alana ait bir terim olabilmektedir. Örneğin “kaptan, alabanda, sancak, fora, yelken” sözcükleri *denizcilik* alanına ait sözcüklerdir. Bunlardan *sancak* sözcüğünün ilk anlamı “bayrak”tır ve sözcüğün sonradan kazandığı “gemilerin sağ yanı” anlamı sözcüğü *denizcilik* alanına ait bir terim yapmıştır (Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlükleri, GTS).

4. Ortak anlambirimcilerin oluşturduğu kavram alanları:

Dilin anlamlı en küçük birimleri anlambirim olarak adlandırılır. Anlambirimler dilde biçimbirim ve sözlükbirim olarak iki şekilde bulunur. Anlambirimcik ise, anlambirimlerin gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her birine verilen addır (Vardar, 2002: 19-20). Göstergelerin anlambirimcikleri aynı zamanda anlam ayırıcılarıdır. Örneğin *sandalye* ve *koltuk* sözcüklerinin /oturmak için/, /ayaklı/, /tek kişilik/, /arkalıklı/, /sert maddeden yapılmış/ anlambirimcikleri bu iki nesnenin ortak özelliklerini oluştururken, *koltuk* göndergesinin sahip olduğu /kolçaklı/ anlambirimciği bu maddenin anlam ayırıcısı olmuştur (Kıran ve Eziler Kıran, 2018: Çizelge 28). Kavram Alanı Kuramında göstergelerin anlam ayırıcıları değil ortak anlambirimcikleri göz önünde bulundurulacağından, örneğin /oturmak için/ anlambirimciği *sandalye* ve *koltuk* nesnelere yanına *kanepe*, *tabure*, *puf*, *bank*, *sıra*, *minder* gibi başka nesnelere de alarak bunlardan bir kavram alanı yaratacak ve bu nesnelere birbirinden ayıran diğer anlambirimcikleri yok sayacaktır. Denilebilir ki tek bir ortak anlambirimciği bulunan bütün göstergeler bir kavram alanı meydana getirirler.

Karşıt anlamlı göstergeler ortak anlambirimcilerin oluşturduğu kavram alanlarına dâhildir. “Benzerlik ilişkisi, sözcükleri belli özellik veya özellikler bakımından birbirine bağlarken karşıtlık ve aykırılık ise sözcüklere bağımsızlığı verir ve sistem içerisinde birbirlerine olan sınırlarını belirler.” (Özbent, 2013: 58) Karşıt anlamı bulunan bütün göstergeler karşıt anlamlısı ile bir kavram alanı meydana getirir: iyi-kötü, güzel-çirkin, siyah-beyaz, gece-gündüz, üzülme-sevinme, üstüne düşme-hafiften almak vb. Bu karşıt ikililer arasında en az bir ortak anlambirimcik bulunmak zorundadır. Örneğin iyi-kötü karşıt ikilisinin ortak anlambirimciği /ahlakî değer/ iken üstüne düşme-hafiften almak ikilisinin anlambirimciği /ilgilenmek/’tir.

Ortak anlambirimciklerle oluşan kavram alanlarında, ortak anlambirimcik ve buna bağlı ögeler arasında alt anlam-üst anlam ilişkisine rastlanabilmektedir. Örneğin “elma, portakal, vişne” bitkileri, *meyve* kavramının alt anlamında bulunmaktadır;

meyve kavramı tarafından içerilmektedir. Genele bakıldığında *meyve* bitki bilimi alanının bir terimidir ve “elma, portakal, vişne” göstergeleri de teker teker bitki bilimi alanının birer ögesidir. Bu ögeleri aynı alana ait sözcüklerin oluşturduğu bir kavram alanında birleştirmek istediğimizde elma, portakal, vişne, meyve isimleri birbirine komşu ögeler olacak, bu ögeler arasındaki alt anlam-üst anlam ilişkisi önemini yitirecektir. Ögeler arasındaki alt anlam-üst anlam ilişkisinin bir fark yarattığı kavram alanı türü, ortak anlambirimciklerle oluşturulan kavram alanlarıdır. Kavram alanı oluşturmada ortak anlambirimcikler göz önüne alınırsa /meyve/ kavramının “elma, portakal, vişne” sözcüklerinin ortak anlambirimciği olarak bunları bir alan etrafında topladığı görülecektir.

5. Çağrışım ilişkilerinin oluşturduğu kavram alanları:

Bu kavram alanının bir ses boyutu bir de anlam boyutu bulunmaktadır. Çağrışım ilişkisinin ses boyutunda, sözcük kökünde bulunan ortak seslerden ya da sözcüğün türetilişinde kullanılan ses ve biçim benzerliğinden doğan bir çağrışım ilişkisi söz konudur. Örneğin “taç, maç, kaç” (Karçığa, 2015: 122) sözcükleri arasında sözcük kökünde görülen benzerlik ile “dalgın, azgın, dargın” (Gürışık, 2013: 34) sözcüklerinde görülen ses ve biçim benzerliği bu göstergeler arasında çağrışımsal bir bağ kurmaktadır.

Anlam açısından çağrışım ilişkisi ise genelde bir kavram etrafında o kavramla ilgili akla gelen sözcüklerin meydana getirdiği kavram alanıdır. Örneğin âşık, sevgili, vuslat, hasret, gam sözcükleri *aşk* kavramı etrafında bir kavram alanı oluştururken; defter, kalem, kitap, öğretmen, öğrenci, sıra, masa sözcükleri ise *okul* kavramı etrafında bir kavram alanı meydana getirmektedir.

Sözcük ağı nedir?

Sözcük ağları sözcüklerin bağlamda kazandıkları yeni anlamlara dayalı olarak birbirleri ile kurdukları ilişkinin adıdır. Akşehirli (2007), çalışmasında sözcük ağının yan anlamlar ve çağrışımların oluşturduğu birlik olduğunu belirtmiştir. Yan anlam pek çok araştırmacı tarafından sözcüğün gerçek anlamı dışında kazandığı bütün anlamlara karşılık kullanılmaktadır. Bu anlamların içerisinde bizim, sözcüğün bireysel kullanımı dediğimiz sanatlı kullanımlar da yer almaktadır. Bu çalışmada sözcüklerin sözlük anlamı ile bireysel kullanımını birbirinden ayrı tutmak adına yan anlam kavramını sadece sözlükte bir sözcüğün ilk (gerçek) ve mecaz anlamı dışında kalan tüm anlamlarına karşılık kullanılacaktır.

Bazı kaynaklarda sözcük ağı ile kavram alanı terimleri özdeş kullanılsa da bu ikisi arasındaki fark, alanı oluşturan sözcüklerin bireysel kullanıma dayalı olup olmamasıdır. Kavram alanı sözcüklerin sözlük anlamları ile ilgilidir ve sözcüklerin sözlükte yer alan her bir anlamı (gerçek, yan ve mecaz) için bir kavram alanı mevcuttur. Bu sebeple kuram, *sözlük alanı* terimiyle de anılabilir. Sözcüklerin sözlükte yer almayan her anlamı bireysel kullanıma girmektedir. Sözcüklerin bireysel kullanımına daha çok sanat yönü ağır basan metinlerinde ve ağırlıklı olarak şiir türünde rastlanılmaktadır.

Şiirlerde sözcük ağları ile oluşturulan göndermeleri takip etmek, şiirin konusunu ve temasını iyi tespit etmekle yakından alakalıdır. Özellikle sözcük ağları şairin zihninde doğup orada şekillenen sanatlı anlamları ile kuruldukları sözcüklerin düzlemlerini değiştirmekte ve onlara şiirde kurulan yeni gerçeklikte yeni anlamlar, yeni görevler, yeni ilişkiler tayin etmektedir. Hâl böyleyken şiirde geçen hiçbir gösterge şiirin bağlamından, temasından ya da konusundan ayrı düşünülemez.

Şiir Dilinde Kavram Alanları ve Sözcük Ağları

Edebiyatta sözcüklerin birbirleri ile ilişkilerinden faydalanmak çok eskiden beri var olan bir gelenektir. Şiir bir uyum sanatıdır. Biçim-anlam-ses uyumu bir şiirin en mükemmel şekilde kendini bulmasını sağlayan unsurlardır. Şiirde geçen birbiri ile ilişkili kelimelerle bağlam oluşturmak ise şiirin güzelliğini ortaya çıkararak sanatlardan biridir. Şiirde birbiri ile ilişkili öğeler arasındaki uyumdan faydalanmak, Divan Edebiyatında tenasüp sanatı olarak kendini göstermiştir. Tenasüp sanatı aralarında, tezatlık dışında türlü ilgiler bulunan en az iki sözcük, terim ve deymi bir dize ya da beyit içinde rastgele sıralama amacı gütmeyen kullanmaktır (Dilçin, 1983: 431). Dilçin, Divan şairlerinin tenasüp sanatında bilim terimleri, mitoloji, tarih ve mesnevi kahramanları, hayvan, bitki ve çiçek adlarından faydalandıklarını belirtmiştir (1983: 431).

İsa Kocakaplan (2007: 155) tenasüp sanatı için “Tenasüp söze güzellik ve anlam genişliği kazandırır. Bir mânâ kompozisyonudur. Edebî eserlerde yer alması tabiidir. İfadeyi süslemek gayretiyle yapılmaz, sözün akışına uygun gelir.” ifadelerini kullanmıştır. Kocakaplan’ın bu ifadesinden de anlaşılacağı üzere birbiri ile ilişkili sözcüklerin aynı metin içerisinde kullanılması bağlamın bir gerekliliğidir. Her bağlamın, her konunun kendine özgü bir gerçekliği vardır. Bir metinde birbiri ile ilişkili ifadelerin kullanılması bu gerçekliğin yaratılmasını sağlar. Metin kurucusu, metinde bağlamın ihtiyacı olan anlam ilişkilerine yer vermezse başarısız bir eser meydana getirir. Divan sanatçıları bağlamın sözcükler arasında meydana getirdiği bu gerekliliği en güzel şekliyle kullanarak tenasüp sanatını eserlerine uygulamışlardır.

Tüm bunlar kavram alanları ile sözcük ağları arasındaki en keskin farkı görmemizi sağlamaktadır. Kavram alanları geneldir, oluşturulmasında farklı sınıflandırma yöntemleri kullanılsa ve farklı bakış açılarından faydalanılsa da bir kavramın alanına giren sözcükler toplumun geneli tarafından kabul görmüş bir anlam ile o alanda yer almaktadır. Sözcük ağları ise öznedir; ağın öğeleri metin kurucusunun eserde uygun gördüğü anlama göre bir kavramın alanına dâhil olmaktadır.

Sözcüklerin bir kavram alanları bir de kullandıkları bağlamda kazandıkları anlamla bağlandıkları sözcük ağları bulunmaktadır. Sözcükler kavram alanında sözlük anlamları ile yer alırken sözcük ağlarında bireysel kullanımları yani eğretilmeli anlamları ve çağrışımları ile yer almaktadır. Kavram alanı

sözcüklerin bir anlam düzlemi için değişmezdir, tektir. Sözcük ağlarında ise anlam düzlemi yeniden yaratılır ve bu düzlemde dil birimleri yeni anlamlar kazanır, yeni ilişkiler içerisine girer.

Akşehirli (2007) çalışmasında, kavram alanları kelimelerin temel anlamına dayandığı için metnin “anlam”ını tespit etmemizi sağlarken sözcük ağlarının ise eğretilmeli kullanımlara ve çağrışımlara dayandığından metnin “yorum”unu yapmamızı sağlayacağını belirtmiştir. Ayrıca sözcük ağlarını tespit etmek, yazarın amacı ve duyguları hakkında bize fikir vermekte, şiirin konusu ve temasının nasıl işlendiğini ele almamızda yardımcı olmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Sözcük ağları anlam kuruluşu sağlam olan her şiirde kolayca tespit edilebilecek bir olgudur ve aslında şiir dilindeki duygunun işlenmesi için bir gerekliliktir. Kavram alanlarının özellikle aynı bilgi alanına ait sözcüklerden oluşan çeşidi Necatigil tarafından şiirlerinde sık sık kullanılmıştır. Çalışmamızda içerdiği sözcük ağlarını ve kavram alanlarını ele alacağımız ‘Kan’ şiiri bunun için güzel bir örnektir. Çalışmada sözlük biliminin bir konusu olan kavram alanları ile sözcük ağlarının şiir dilinde ne şekilde görüldüğü ve şiirdeki konunun ve temanın işlenişine ne şekilde katkı sağladığı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kan (Necatigil, 2017: 160-161)

Bir sürü örtü kılıf kan görünmez ki
Gülpeembe yanaklarda bir pembe dalga
Karbeyaz ellerde bir mavi şeritken
Düşer kör kuyulara kayıp
Alyuvar birden.

Ak sütlerle geçer soydaki huylar
Saklanır bir cömertte yıllarca cimrilik
Yapışık gömleğinde bir güzel çirkinin
Kuşakların birinde dayatır
Kan görünmez ki altında derinin.

Daldığı geçici uykulardan uyanır
Kaatil ruh hastası saralı
Uzak memelerden sızar bir kirli damla
Çeker görmediği yüzlerin günahını
Bir zavallı çocukluğunda daha.

Yıllar yılı bir dost saklar düşmanlığını
Birikir altta irin
Bir bizden bırakır bildiğimiz sesini
Soy zincirinde gömülü halka

Çıkar yüze dirilir derindeki sinsi.

Mavi veya kırmızı
Sağılır ölümlerden
Gelir garip duygularda
Çok uzak bir yakın gövdemizde yaşar
Emer aynı ümidi bizimle uykularda.

İncecik boruyu tıkar birden bir pıhtı
Üzüldüğü görülmemiş her zaman şen
Atardamarda sinik bir gizli seste
Dedesini deviren korkunç haberi duyar
Düşer yolda giderken.

Yürür Ferhat'la Kerem bir seraba
Diz yorgun yol uzun
Şirin'e susamış Aslı'ya acıkmış
Kavuşurlar bu muydu
Kan iter bıkmış.
Utaçla gururla korkuyla tutuk
Örtülü konuşur insan dışta
Söyler her şeyi üzeri köpük
Kan
Açıkça.

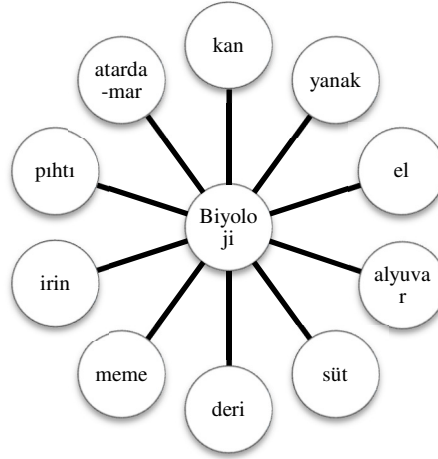
Kızlardan kadınlardan sızan kanlarda Havva
Devam eder.
Silâhlarda bıçaklarda
Kaabil
Devam eder.

Domates karanfil kiraz kan
Güneş ateş mercan kış yaz kan
İnsanoğulları toprak su hava
Önce kan vardı
Beyaz sonradan (Varlık, 418, 1 Mayıs 1955).

A. Kan Şiirinde Kavram Alanları

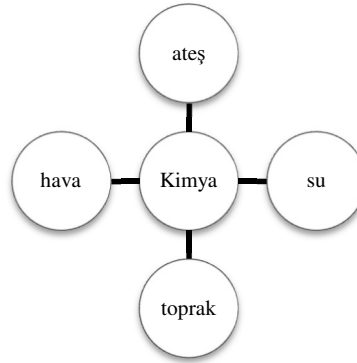
1. Aynı bilgi alanına ait göstergelerin oluşturduğu kavram alanı:

- Şiirde Biyoloji alanına ait şu terimler bir kavram alanı oluşturmuştur: kan, yanak, el, alyuvar, süt, deri, meme, irin, pıhtı, atardamar (TDK Sözlükleri, BSTS).

Şekil 1. Biyoloji alanı etrafında şekillenen kavram alanının şeması

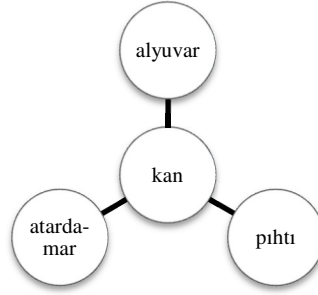
- Şiirde yaygın kavram alanlarından biri olarak bilinen dört element; ateş, su, toprak, hava, Kimya alanına ait terimlerin meydana getirdiği bir kavram alanı ile karşımıza çıkmıştır (TDK Sözlükleri, BSTS).

Şekil 2. Kimya alanı etrafında şekillenen kavram alanının şeması

1. Ortak anlambirimcilerin oluşturduğu kavram alanları

- Şiirde /kan/ anlambirimciği ile birbirine bağlanmış sözcüklerin oluşturduğu bir kavram alanı vardır.

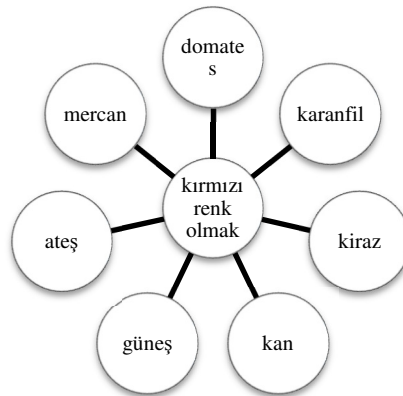
Şekil 3. /kan/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

- Şiirde /hasta/ ve /kalıtımsal/ ortak anlambirimcikleri ile oluşmuş bir kavram alanı vardır.

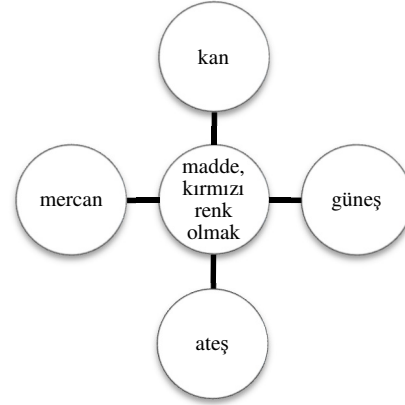
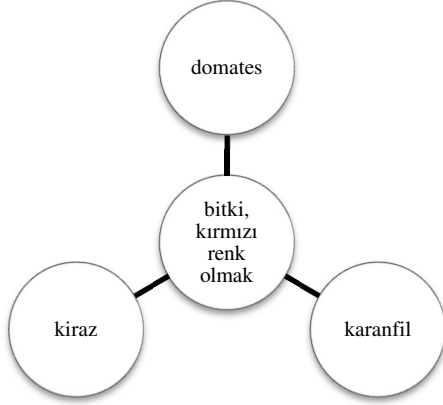

Şekil 4. /hasta/ /kalıtımsal/ anlambirimciklerinin kavram alanı şeması

- Şiirde domates, karanfil, kiraz, güneş, ateş, mercan ve kan göndermeleri /kırmızı renk olmak/ anlambirimciği etrafında toplanmış bir büyük kavram alanı ile bu kavram alanına giren göndermeler arasında /bitki/, /kırmızı renk olmak/ ve /madde/, /kırmızı renk olmak/ anlambirimcikleri etrafında toplanan iki küçük kavram alanı bulunmaktadır.

Şekil 5. /kırmızı renk olmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 6. /bitki//kırmızı renk olmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 7. /madde//kırmızı renk olmak/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

- Şiirde karşıt anlamlı birimlerin meydana getirdiği ortak anlambirimcikle meydana gelen yedi tane kavram alanı vardır; cömert(lik)-cimri(lik), güzel-çirkin, dost(luk)-düşman(lık), uzak-yakın, utanç-gurur, örtülü-açıkça, kış-yaz.

Şekil 8. /vermek/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 9. /estetik/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 10. /anlaşmak/ anlambilimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 11. /mesafe/ anlambilimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 12. /öz güven/ anlambilimciğinin kavram alanı şeması

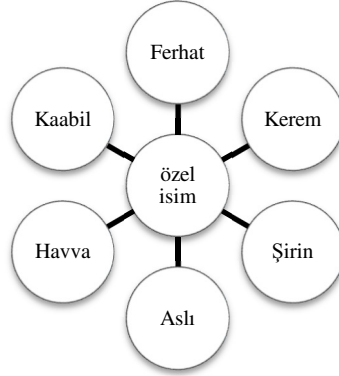

Şekil 13. /gizlilik/ anlambilimciğinin kavram alanı şeması

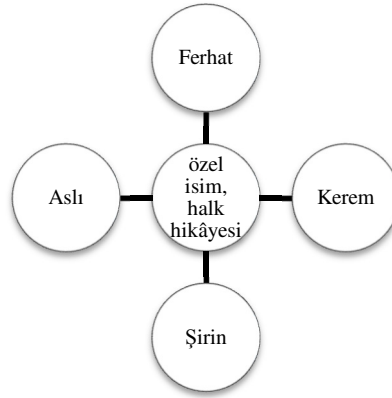

Şekil 14. /mevsim/ anlambilimciğinin kavram alanı şeması

- Şiirde telmih sanatının kullanımına ilişkin olarak /özel isim/ ortak anlambirimciği ile kurulmuş bir kavram alanı ile bu kavram alanındaki sözcüklerin ait oldukları kültür açısından /özel isim/, /halk hikâyesi/ ve /özel isim/, /İslam mitolojisi/ şeklinde iki küçük kavram alanı mevcuttur.

Şekil 15. /özel isim/ anlambirimciğinin kavram alanı şeması

Şekil 16. /özel isim//halk hikâyesi/ anlambirimciklerinin kavram alanı şeması

Şekil 17. /özel isim//İslam mitolojisi/ anlambirimciklerinin kavram alanı şeması

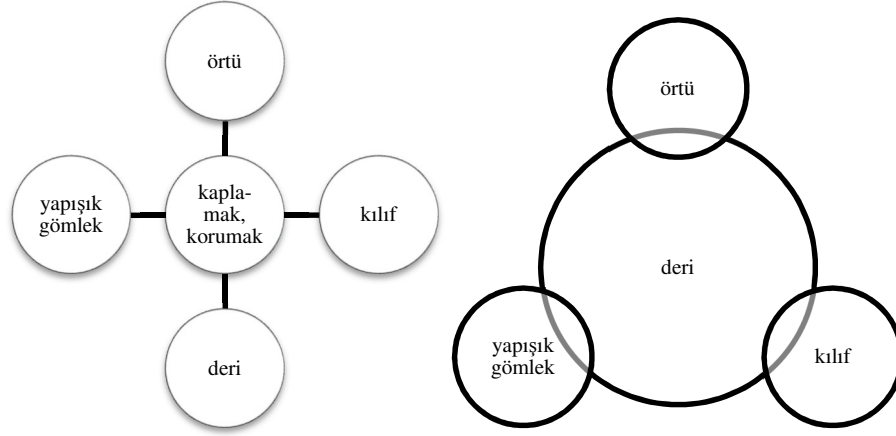
B. ‘Kan’ Şiirinde Sözcük Ağları

‘Kan’ şiirinde yer alan sözcük ağları üç grupta incelenebilir.

a. Bunlardan birincisi, ortak anlambirimciklerin oluşturduğu kavram alanlarında komşu olan birimlerin şiir içerisinde birbirlerinin yerine kullanılması ile ortaya çıkan açık istiare örneklerinin oluşturduğu gruptur. Açık istiare sanatı; benzeyen, kendisine benzetilen, benzetme yönü ve benzetme edatıyla kurulan benzetme sanatının sadece kendisine benzetilen ögesinin kullanılması ile yapılır. Etrafında bir alan oluşturan ortak anlambirimcik ise açık istiare sanatında dile getirilmeyen benzetme yönünüdür. Şiirin yeni gerçeklik düzleminde açık istiareli bu kullanımlar eş anlamlı ögeler olurlar. Şiirde bu grupta yer alan iki sözcük ağı bulunmaktadır.

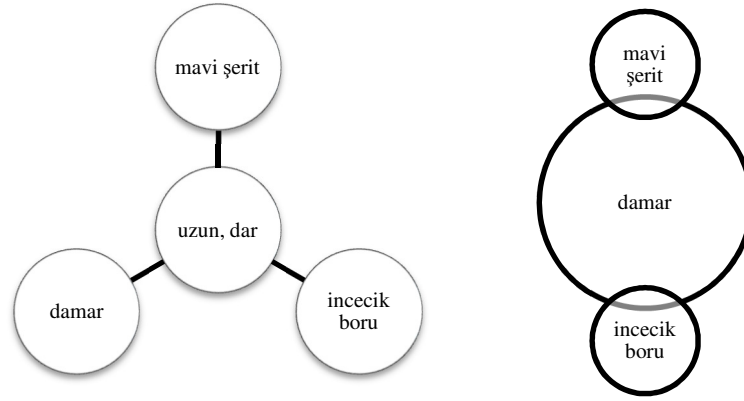
a. 1. Şiirde deri sözcüğüne karşılık kullanılan örtü, kılıf ve yapışık gömlek ifadeleri, şiirin gerçeklik düzleminde eş anlamlı ögeler olmuşlardır. Örtü sözcüğünün kökü olan ört- fiilinin birinci anlamı “Korumak, görünmez duruma getirmek veya gizlemek için üstüne bir şey koymak” iken kılıf sözcüğünün aynı sözlükteki birinci anlamı “Bir şeyi korumak için kendi biçimine göre, çoğunlukla yumuşak bir nesneden yapılmış özel kap”tır (TDK Sözlükleri, GTS). Bu iki sözcüğün anlamlarında ortak olan anlambirimciğin /korumak/ olduğu görülmektedir. Yine yapışık gömlek eşdizimliliğinde, yapışık olmak bir şeyi kaplamayı ve dolaylı olarak korumayı gerektirir. Tüm bunlarla ilişkilendirebileceğimiz deri sözcüğü ise bir biyoloji terimi olarak “Bir hayvan ya da bitkinin vücudunu, meyvenin, tohumun üzerini örten en dış örtü” şeklinde tanımlanmıştır ve deri göndergesinin işlevleri arasında korumak da vardır (TDK Sözlükleri, BSTS). Örtü, kılıf, yapışık gömlek ve deri göstergelerini bir ortak anlambirimcik etrafında kümelemek istersek bu anlambirimcikler /kaplamak/ ve

/korumak/ olacaktır. Ortak bir anlambirimcik etrafında birbirine denk ve komşu olan bu dört öğeden üçü şiirde deri göndergesini karşılamak için kullanılmıştır.

Şekil 18. Örtü, kılıf, yapışık gömlek, deri sözcüklerinin ilişki şeması

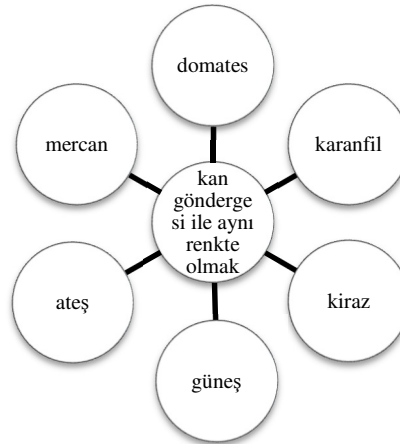
a. 2. Şiirde mavi şerit ve incecik boru eşdizimlilikleri damar sözcüğüne karşılık kullanılmıştır ve mavi şerit damar göndergesinin deri üzerinden algılanan rengi ve uzun yapısı ile ilişki kurarken incecik boru bu göndergenin ince ve uzun yapısı ile ilişkilidir. Birinci anlamı “Bir yerden başka bir yere sıvı, gaz vb. aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir” olan boru sözcüğü ve yine birinci anlamı “Dar, uzun dokuma veya kumaş parçası” olan şerit sözcüğü, damar göndergesine benzetme ilgisi ile bağlanmıştır (TDK Sözlükleri, GTS). /Uzun/ ve /dar/ ortak anlambirimcikleri ile aynı kavram alanında yer alan şerit ve boru göndermeleri, bu anlambirimcikler ile oluşturulan kavram alanında kendilerine komşu olacak damar sözcüğüne gönderme yapmaktadır. O halde bu üç sözcüğün sözlük anlamları arasında ilişki kuran kavram alanı /uzun/ ve /dar/ başlıkları altında oluşmuştur. Benzetme ilgisinde sözcükler sözlük anlamları ile yer alsalar da şiirde bu kavramlar doğrudan damar göndergesinin yerini tutacak şekilde eğretilemeli anlamları ile kullanılmıştır. Bu sebeple bu öğeler sözcük ağı ilişkisi içerisinde bulunmaktadır.

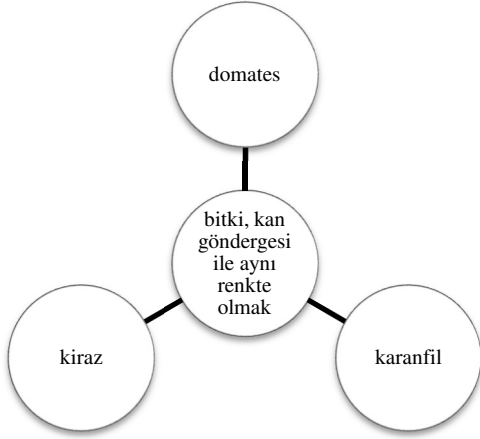
Şekil 19. Mavi şerit, incecik boru, damar sözcüklerinin ilişki şeması

b. ‘Kan’ şiirinde yer alan sözcük ağı gruplarının ikincisi, ögeler arasındaki çağrışım ilişkisinden doğmuştur. Şiirde bu türde yedi sözcük ağı vardır.

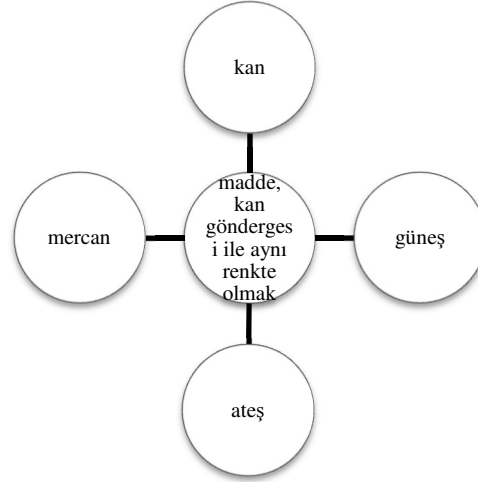
b. 1. Şiirin sınırlı söz varlığı içerisinde /kırmızı renk olmak/ ortak anlambirimciği ile birbirine bağlanarak aynı kavram alanını paylaşan *domates*, *karanfil*, *kiraz*, *güneş*, *ateş*, *mercan* göndermeleri, aslında kendileri ile komşu olan kan göndermesine çağrışım yapmaktadır ve şiirdeki varlık amaçları budur. Aslında bu altı sözcüğün ortak özelliği /kırmızı renk olmak/ değil, bu şiirin söz varlığı içerisinde, /kan göndermesi ile aynı renkte olmak/’tır. O halde şiirde /kan göndermesi ile aynı renkte olmak/ anlambirimciği etrafında toplanmış bir sözcük ağı ile bu sözcük ağına giren göndermeler arasında /bitki/, /kan göndermesi ile aynı renkte olmak/ ve /madde/, /kan göndermesi ile aynı renkte olmak/ anlambirimcikleri etrafında toplanan iki küçük sözcük ağı daha bulunmaktadır.

Şekil 20. kan göndermesi ile aynı renkte olan sözcükler şeması

Şekil 21. kan göndergesi ile aynı renkte olan bitkiler şeması

Şekil 22. kan göndergesi ile aynı renkte olan maddeler şeması

b. 2. Şiirde anne sütünün kalıtımda rol oynadığı fikri işlenmiştir. Bilimsel olarak anne sütünün kalıtımda hiçbir rolü yoktur ancak dünyaya gelen her çocuğun ilk besini anne sütüdür ve anneden, yani önceki nesilden çocuğa bir aktarım söz konusudur. Bu sebeple şairin anne sütü ile kalıtım arasında bir bağ kurmuş olabileceğini düşünmekteyiz. Bu fikrin işlendiği satırlar şunlardır:

“Ak sütlerle geçer soydaki huylar.”

“Uzak memelerden sızar bir kirli damla”

“Önce kan vardı/ Beyaz sonradan”

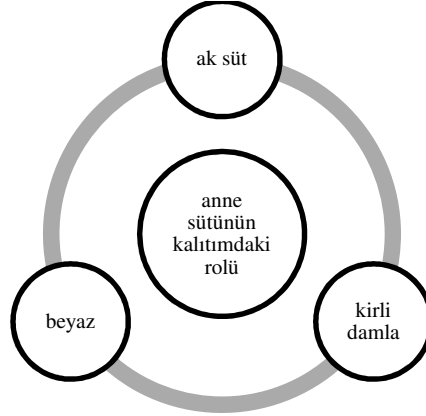
Şiirde aynı göndergeyi karşılamak için kullanılmış ak süt, kirli damla ve beyaz sözcüklerini anne sütü göndergesi ile birbirine bağlayacak ortak bir anlambirimsel yoktur. Bu sözcükleri aynı ağın içine sokan, şiirde *anne sütüne yüklenen kalıtım rolüdür*. Bu öğelerin bulunduğu satırlar, anne sütünün kalıtımda rol aldığı fikrine çağrışımında bulunan ilişkiler içerisindedir.

“Ak sütlerle geçer soydaki huylar”>: Soydaki huyların ak sütlerle geçmesi anne sütünün kalıtımda oynadığı rolü doğrudan ifade eden satır olmuştur.

“Uzak memelerden sızar bir kirli damla”>: “Uzak meme” eşdizimliliği kalıtımda rolü olan uzak akrabaları ifade etmek için kullanılmıştır. “Kirli damla” ise hem sütün kalıtımsal hastalıkları aktardığı düşüncesindeki olumsuzluğa hem de süt göndergesinin sıvı yapısına gönderme yaparak anne sütü kavramının kalıtımdaki rolü ile bağlantı kurmuştur.

“Önce kan vardı/ Beyaz sonradan”>: Beyaz sözcüğü ise düz değişmeceli kullanımı ile süt göndergesine renk açısından bağlanmış ve anne sütü kavramına karşılık

kullanılmıştır. “Kan” göstergesinin yaradılışı temsil ettiği bu satırda “süt” soyun devamlılığını ve genetik aktarımı temsil etmektedir.

Şekil 23. Ak süt, kirli damla, beyaz sözcüklerinin ilişki şeması

b. 3. “Söz arasında herkesçe bilinen geçmişteki bir olaya, ünlü bir kişiye bir inanca ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek, onu anımsatmak” telmih sanatıdır (Dilçin, 1983: 461). Telmih sanatının kullanımı şiirde verilmek istenen mesajı derinleştirir ve şiirde görünenden daha fazlasına işaret eder; anıştırılan olay, inanç ya da atasözünün hikâyesini, o hikâyenin konusunu ve temasını da şiire taşır. ‘Kan’ şiirinde kullanılan Ferhat-Şirin, Kerem-Aslı ve Havva-Kâbil isimleri telmih sanatının gücü ile şiirin anlamını derinleştirmiştir. Ayrıca şiirde bu isimler arasındaki çağrışım ilişkisinden doğan üç adet sözcük ağı meydana gelmiştir. Şiirin söz varlığı içerisinde, her isim kendi geçtiği hikâyede yer alan diğer bir ismi çağrıştırarak bir alan meydana getirmiştir. Şiirde Ferhat-Şirin ve Kerem-Aslı ikilileri ünlü iki halk hikâyesinin başkahramanlarıdır. Havva ve Kâbil isimleri ise Hâbil ile Kâbil kıssasından hareketle birbirleri ile ilişki içerisindeyler.

c. Sözcük ağlarının üçüncüsü ise aynı konuya ya da temaya gönderme yapan birimlerin oluşturduğu sözcük ağlarıdır. Şiirde iki konu ve bir tema etrafında şekillenmiş üç sözcük ağı bulunmaktadır:

c. 1. Kalıtım¹ şiirde işlenen konulardan biridir. Kalıtım konusuna gönderme yapan birimlerin kuruluşunda sözcüklerin sözlük anlamlarından da faydalanılmıştır. Ancak çoğu doğrudan kalıtsallık konusuna gönderme yapmayan, eğer okuyucu kalıtım konusunun izlerini takip etmezse bu konu ile ilişkilendirilemeyecek anlamların şiirde var olması, bu birimlerin kalıtım konusu etrafında bir sözcük ağı

¹ Kalıtım: Biyolojik özelliklerin, genlerin, bir dölden diğerine aktarılması (TDK Sözlükleri, BSTS).

oluşturduğunu göstermektedir. Şiirde kalıtım konusuna gönderme yapan satırlar ve kalıtımla ilişkileri şu şekildedir:

Ak sütlerle geçer soydaki huylar: Geç- fiilinin sözlükteki onuncu anlamı ‘herhangi bir durum, soya çekim yoluyla birinde görünmek’ tir (TDK Sözlükleri, GTS). Ak süt, anne sütüdür. Anne sütü dünyaya yeni gelen çocuğun ilk besinidir. Kalıtsal bir özelliğin çocuğa anne sütü ile geçtiği düşüncesi ile atadan sonraki nesle bir aktarımın ifadesi söz konusudur.

Saklanır bir cömertte yıllarca cimrilik: Burada soydan geçen huyların kaçınılmaz olduğu gerçeği vurgulanmış; örneğin, bir kişinin genlerinde cimrilik var ise, kişi ne kadar cömert olursa olsun önünde sonunda cimrilik huyunun ortaya çıkacağı ifade edilmiştir.

Kaatil ruh hastası saralı: Kimi ruh ve sinir hastalıkları ile sara hastalığının kalıtsal olduğu bilinmektedir. Necatigil’in katillğin tarihteki ilk katil olan Kâbil’den kalma bir hastalık/huy olduğunu düşünmesi mümkündür. Zira “*Silahlarda bıçaklarda/ Kaabil/ Devam eder.*” satırları da bu düşüncemizi desteklemektedir. Ayrıca şair, *kaatil* ve *Kaabil* sözcüklerinin her ikisinin yazımında da aynı türde sapmadan faydalanmış; sözcüklerin Arapça asıllarındaki uzunluğu, düzeltme işareti ile vermek yerine uzatılan a sesini iki kez yazmıştır.

Yıllar yılı bir dost saklar düşmanlığını/ Birikir altta irin: Yine soydan gelen huyların kaçınılmaz olduğu vurgulanmıştır. Necatigil, şiir boyunca kalıtımla kişiye geçen cimrilik gibi kötü huyların ve kalıtsal hastalıkların kişinin yaşamı üzerindeki olumsuz etkilerinden bahsetmiştir. Bu sebeple burada irin sözcüğünün sahip olduğu olumsuz duygu değeri ile şiirde kalıtım olgusunun olumsuz görünümü doğru orantılıdır.

Soy zincirinde gömülü halka: DNA²’nın sarmal yapısı ile zincir göndergesi; taşınan soy özellikleri ile de bir zincirin parçalarını oluşturan halkalar arasında ilişki kurulmuş; taşınan kalıtsal özellik bir halkaya benzetilmiştir.

Çok uzak bir yakın gövdemizde yaşar: Necatigil şiirlerinde yakın sözcüğünü sık sık eş, dost, akraba sözcükleri ile eşanlamlı kullanmıştır. Sözcüğün sözlükteki yedinci anlamı da “Aralarında sıkı ilişki olan arkadaş, dost veya akraba”dır (TDK Sözlükleri, GTS). Burada akraba anlamında kullanılan bu sözcükte düz değişmece olduğu görülür. Gövdemizde yaşayan akrabamız değil, uzak akrabalarından aktarım yolu ile bize ulaşan kalıtsal özelliklerdir. Birden fazla anlamı olan yakın sözcüğünün buradaki anlamı *akrabadır*. Uzak sözcüğü ise akrabalık derecesini belirtmek için kullanılmıştır ve “birinci dereceden olmama”yı ifade eder.

² DNA (deoksiribonükleik asit): Birçok organizmanın kalıtsal karakterlerinin tayininde rol oynayan, hücre bölündüğü zaman kendi kopyalarını yaparak oğul hücrelere geçen genetik materyal olup adenin, sitozin, guanin ve timin bazlarından biriyle nükleotitlerin oluşturdukları birbirine hidrojen bağlarıyla bağlanarak kıvrılmış iki zincirli sarmal yapı (TDK Sözlükleri, BSTS).

Kan iter bıkmış: “Yüz ve huy, anne veya baba tarafının yüzüne ve huyuna benzemek” anlamına gelen kan çekmek deyiminin karşıt anlamlı bir sözcük kullanılarak bozulduğu görülmektedir. Necatigil’in şiirlerinde deyimler, öğelerinden biri değiştirilerek ya da kendi anlamının dışında bir bağlama sokularak bozulmuş halde sık sık kullanılmıştır. Deyim burada karşıt anlamlı bir sözcük kullanılarak bozulmuş olsa da, deyim asıl anlamını hala çağrıştırmaktadır.

c. 2. Şiirde kalıtımla ilgili olan taşıyıcılık³ konusuna da çok fazla gönderme yapılmıştır. Taşıyıcılık bireylerde kalıtım yolu ile ortaya çıkan bir durumdur ve bu başlık altında inceleyeceğimiz satırlar aynı zamanda kalıtım konusuna gönderme yapmaktadır.

Kuşakların birinde dayatır: Dayatmak sözcüğünün dördüncü anlamı bir şeyi zorla kabul ettirmektir (TDK Sözlükleri, GTS). Kalıtım kişinin istediği dışında gelişen bir durum olup kaçınılmazdır ve bu durum dayatmak sözcüğü ile doğru orantılıdır. Kuşakların birinde ifadesi ise bu satırı taşıyıcılık konusu ile bağdaştırmamızı sağlar. Çünkü taşıyıcı konumundaki kişi bazen hastalığın belirtilerini göstermese de hastalığı kendinden sonraki nesillere aktarabilmektedir.

Kan görünmez ki altında derinin: Burada kan sözcüğü iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Kendi anlamında kanın deri altında görülmediği bir gerçektir. Düz değişmeceli anlamında ise kan ile kastedilen DNA’da taşınan ve sonraki nesle aktarılan hastalıktır.

Daldığı geçici uykulardan uyanır: Geçici uyku hastalığın taşıyıcı bünyede belirtilerini göstermemesi, uyanması ise sonraki nesillerden birinde ortaya çıkmasıdır.

Uzak memelerden sızar bir kirlî damla: Burada uzak meme eşdizimliliği hastalığın nesil atlamasına gönderme yapmıştır. Yine anne sütünün hastalığı taşıyan bir aktarıcı olduğu inancının devam ettiğini, hastalığı taşıdığına inanılan anne sütüne karşılık kullanılmış kirlî damla ifadesinde görmekteyiz.

Çeker görmediği yüzlerin günahını/ Bir zavallı çocukluğunda daha: Birbirine bağlı bu iki satırda görmediği yüzlerin günahını çekmek ifadesi bize, taşıyıcı konumda olanların hastanın birinci dereceden akrabaları iken hastalığı çeken kişilerin yüzü görülmeyen önceki nesiller ya da uzak akrabalar olduğunu göstermektedir.

Çıkar yüze dirilir derindeki sinsî: Sinsî sözcüğünün duygu değeri hem olumsuzluk hem de gizlilik barındırdığı için, taşınan hastalığa karşılık kullanılması iyi bir tercih olmuştur. Yüze çıkıp dirilmesi ise nesillerden birinde tekrar görülmesidir.

³ Taşıyıcı: *tip* Kendisi hastalığa yakalanmaksızın o hastalığın sebebi olan mikrobu taşıyan kimse veya hayvan, portör (TDK Sözlükleri, GTS).

c. 3. Şiirde kan göndergesi, başlık da dâhil toplam dokuz kere kullanılmıştır. Bu kullanımların beşi kan göndergesinin kendi anlamında, ikisi düz değişmece yolu ile aktarılan huy/hastalık anlamında, biri deyim anlam içerisinde soya duyulan yakınlık, biri ise yaradılış anlamındadır. Şiirin genelinde işlenen kalıtım ile küçük parçalar halinde ele alınan taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konuları aslında şiirin genelinde insan hayatının bir genel görünümünün, bir panoramasının verildiğini bize göstermektedir. Hayatın temeli olan kan göndergesinden yola çıkan şair, aslında şiirde ilmek ilmek yaradılış temasını ele almıştır.

Şiirde bizi yaradılış konusuna götüren ilk şey yaratılan ilk kadın olan Havva'dır. Havva yaradılışın, kadın olması dolayısıyla doğurganlığın ve neslin devamlılığının simgesidir. Şiirdeki “*Kızlardan kadınlardan sızan kanlarda Havva/ Devam eder*” satırlarında her ay yaşanan adet döngüsü ile kadının doğurganlığına, böylece insan soyunun devam ettiği gerçeğine gönderme yapılmaktadır. Burada Havva isminden kasıtla kadınlık olgusu ve doğumla başlayan yaşam ön plana çıkarılmıştır.

“*Silahlarda bıçaklarda/ Kaabil/ Devam eder*” satırlarında ise ilk katil olan Kâbil, bizi yaradılışa götüren bir başka isimdir. Kâbil, dünyadaki ilk doğuran olan Havva'nın çocuğu olup Havva'nın bir başka çocuğu, kendisinin de kardeşi olan Hâbil'i öldürmüştür. İlk katil olan Kâbil ile birlikte insanoğlunun içindeki öldürme dürtüsü uyanmıştır ve şairin öldürme dürtüsünü Kâbil'den kalma bir hastalık/huy olarak gördüğünü; tıpkı kalıtsal bir hastalık gibi nesilden nesile aktarıldığı düşüncesini kaatil ve Kaabil yazışlarındaki paralellikten çıkarabileceğimizi ifade etmiştik. *Kaatil ruh hastası saralı* dizesinde şair, katilliği kalıtsal hastalıklar olan ruh hastalıkları ve sara ile birlikte kullanmıştır.

İnsanın yaradılışında doğmak, ölmek, öldürme dürtüsüne teslim olmak kadar aşk da vardır. Şiirde “*Yürür Ferhat'la Kerem bir seraba/ Diz yorgun yol uzun/ Şirin'e susamış Aslı'ya acıkmış/ Kavuşurlar bu muydu/ Kan iter bıkmış*” satırlarında yaradılışta var olan aşk unsurunu da görmekteyiz. Ferhat'la Kerem'in yürüdüğü serap hem bu hikâyeye kahramanlarının yaşadıkları çöl ortamına hem de kavuşmanın bir serap kadar sahte ve imkânsız olduğu gerçeğine vurgu yapmıştır. Ferhat'ın Şirin'e susaması ve Kerem'in Aslı'ya acıkması bu karakterlerin hikâyeleri ile doğru orantılı olarak kullanılmış eğretilmelerdir.

Kimya alanına ait sözcükler olarak bir kavram alanı meydana getiren *ateş, su, toprak ve hava* elementleri bizi yaradılış temasına götüren bir başka izdir. Dünyanın yaradılışı bu dört temel element üzerine olmuştur.

Kış, yaz mevsilerinin şiirde kullanılışı ise dünyanın döngüsüne, dolaylı olarak da yaradılışa işaret eden bir başka işarettir.

Şiirin yaradılış panoramasını “*Önce kan vardı/ Beyaz sonradan*” satırları ile tamamlaması; şiirde kalıtım, taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve

huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konularının tamamının aslında yaradılışın doğasına gönderme yapmak için şiirde yer aldığını düşünmemizi sağlamaktadır. Burada kan yaradılış, beyaz sözcüğü ile temsil edilen süt göndergesi ise soyun devamlılığıdır.

Sonuç

Bir sanat eseri çoğu zaman gerçek hayattan esinlense konusunu gerçek hayattan alsa bile asla gerçek hayatın kendisi değildir. Şiir türü de dâhil bütün edebiyat eserleri; kurgulanmış, gerçekliği değiştirilmiş bir dünyaya aittir. Sanat eserinin değişen gerçekliğini “Bu balığa benzemiyor Mösyö Picasso” diyen kadına ünlü ressamın verdiği “Bu balık değil Madam, resim!” yanıtında da görmekteyiz (Tarım, 2002: 224). Şair şiirde ne kadar gerçek hayatın bir parçasını anlatıyor olsa da aslında, hayatın kendi zihnindeki yansımasını anlatmaktadır ve çoğu zaman kişinin zihnindeki gerçeklik ile dış dünya gerçekliği kesişmemektedir. Şiirde kullanılan sözcükler de böyledir. Hepsi şairin zihninde yarattığı gerçeklikte yeni bir anlam, yeni bir görev kazanmıştır. Bu şiir dilinin bir özelliğidir. Necatigil ‘Kan’ başlıklı şiirinde kan göndergesinden yola çıkarak, taşıyıcılık, soyun devamı, aktarılan hastalık ve huyların insan hayatına etkileri, aşk ve ölüm konularını ele almış ve bunların bütününden yaradılış temasına ulaşmıştır. Picasso’nun balık resmi karşısında aldığı tepkiye verdiği cevabı Necatigil’in de ‘Kan’ şiiri için söylediğini hayal edebiliriz. Şiiri okuyan biri Necatigil’e “Ama beyefendi bu kan değil ki!” diyebilir ve Necatigil, “Bu kan değil hanımefendi, şiir!” cevabını verecek olursa Picasso’dan daha az haklı olmayacaktır.

Necatigil’in ‘Kan’ şiirinde yer alan kavram alanlarının ve sözcük ağlarının değerlendirildiği bu çalışmada aynı bilgi alanına ait iki, ortak anlambirimcilerle oluşmuş on beş; toplamda on yedi kavram alanı tespit edilmiştir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

a. Aynı bilgi alanına ait göstergelerin oluşturduğu kavram alanları:

Biyoloji alanına ait terimlerin oluşturduğu kavram alanı: kan, yanak, el, alyuvar, süt, deri, meme, irin, pıhtı, atardamar

Kimya alanına ait terimlerin oluşturduğu kavram alanı: ateş, su, toprak, hava

b. Ortak anlambirimcilerin oluşturduğu kavram alanları:

/kan/: alyuvar, pıhtı, atardamar

/hasta/, /kalıtımsal/: ruh hastası, saralı

/kırmızı renk olmak/: domates, karanfil, kiraz, kan, güneş, ateş, mercan

/bitki/, /kırmızı renk olmak/: domates, karanfil, kiraz

/madde/, /kırmızı renk olmak/: kan, güneş, ateş, mercan

/vermek/: cömertlik, cimrilik

/estetik/: güzel, çirkin

/anlaşmak/: dostluk, düşmanlık

/mesafe/: uzak, yakın

/öz güven/: utanç, gurur

/gizlilik/: örtülü, açıkça

/mevsim/: kış, yaz

/özel isim/: Ferhat, Kerem, Şirin, Aslı, Havva, Kâbil

/özel isim/, /halk hikâyesi/: Ferhat, Kerem, Şirin, Aslı

/özel isim/, /İslam mitolojisi/: Havva, Kâbil

‘Kan’ şiirindeki sözcük ağlarının görünümü ise üç farklı açıdan ele alınabilmektedir:

a. Açık istiarenden doğan eş anlamlılığın oluşturduğu sözcük ağları: Bir kavram alanında en az bir ortak anlambirimcikle birbirine bağlanan ögelerin bu alanda kendilerine komşu bir başka sözcüğün yerine kullanılması bu ögeleri, şiirin yeni gerçeklik düzleminin eş anlamlı ögeleri yapmaktadır. ‘Kan’ şiirinde bu başlık altında toplanabilecek iki sözcük ağı bulunmaktadır:

deri = örtü = kılıf = yapışık gömlek

damar = mavi şerit = incecik boru

Yeni gerçeklik düzleminin eş anlamlı ögelerinin karşılık geldiği kavram, şiirde geçen bir başka sözcük olabilirken şiirde hiç kullanılmamış bir kavram da olabilmektedir. ‘Kan’ şiirinde deri sözcüğü şiirde yer alırken, damar sözcüğü (Atardamar göstergesi bu sözcük ağına dâhil değildir.) şiirde hiç geçmemektedir.

b. Çağrışım ilişkisinden doğan sözcük ağları:

Şiirde çağrışım ilişkisinden doğan üç çeşit, toplamda beş adet sözcük ağı bulunmaktadır.

Şiirde /kırmızı renk olmak/ anlambirimciği altında toplanmış domates, karanfil, kiraz, güneş, ateş, mercan sözcükleri aslında kendileri ile aynı anlambirimciğe sahip olup aynı kavram alanında yer alan *kan* göndergesine çağrışım yapmak için kullanılmış ve *kan* sözcüğü etrafında bir sözcük ağı oluşturmuşlardır.

Ak süt, kirli damla ve beyaz sözcükleri yer aldıkları satırların bağlamı içerisinde anne sütünün kalıtımdaki rolüne çağrışımında bulunmuş, bu çağrışım ilişkisi ile aynı sözcük ağı içerisinde yer almışlardır.

Şiirde telmih sanatının kullanımı Ferhat-Şirin, Kerem-Aslı ve Havva-Kâbil ikili isimleri arasında çağrışım ilişkisinden doğma birer sözcük ağı meydana getirmiştir.

c. Aynı konu/temaya gönderme yapan sözcük ağları:

Şiirde, kalıtım konusuna yedi, kalıtımın bir alt konusu olan taşıyıcılığa altı, şiirin teması olarak belirlediğimiz yaradılışa ise altı birimde gönderme yapılmıştır. Sözcük ağları içerisinde bir tür olduğunu söyleyebileceğimiz göndermelerin kökünde *bağlantı kurmak* vardır. Şiirdeki belli duygu, düşünce ya da temaya gönderme yapan satırlar şiir içerisinde tıpkı *Kavram Alanı Kuramı*'nda olduğu gibi bir alan oluştururlar. Sanatlı anlamlarından ötürü sözcük ağları içerisinde değerlendirdiğimiz bu göndermeler bir sözcük ya da sözcük öbeği olabileceği gibi bazen anlamın tamamlandığı bir cümle, şiir içerisinde bir veya birkaç satır da olabilmektedir. Hatta şiirde *ateş, su, toprak, hava* sözcükleri yaradılış temasına gönderme yapan bir kavram alanı durumundadır.

Behçet Necatigil'in 'Kan' şiirinde kavram alanlarını ve sözcük ağlarını ele aldığımız bu çalışmada alan ve ağ içerisindeki sözcükler, sözcük öbekleri ve eşdizimliliklerin birbirleri ile ilişkileri ve bu birimlerin şiirin konusu ve teması ile ilişkisi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızın şiir dili alanında çalışan araştırmacılara katkı sağlaması temennisindeyiz.

Kaynakça

AKSAN, Doğan. (1971). Kelimebilimi ve anlambilimi ölçülerinden yararlanarak bir yazı dilinin eskiliğini saptama yolları, I: kavram alanı-kelime ailesi ilişkileri ve Türk yazı dilinin eskiliği üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*. 253-262.

AKSAN, Doğan. (2009). *Anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayın evi.

AKŞEHİRLİ, Soner. (2007). Kelime alanları ve kelime ağları. *Ege Edebiyat*. Erişim adresi: <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=331>

DİLÇİN, Cem. (1983). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

FİLİZOK, Rıza. (2005). Metin analizi açısından kelimeler. *Ege Edebiyat*. Erişim Adresi: <http://www.ege-edebiyat.org/modules.php?name=News&file=article&sid=156>

GÜRIŞİK, Bihter. (2013). *Türkiye Türkçesindeki bağımsız biçimbirimlerin anlamsal dağılımı*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

KARAAĞAÇ, Günay. (2018). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KARÇIĞA, Servet. (2015). *Dede Korkut Kitabı'nın anlam bilimsel çözümlenmesinde kavram alanının rolü*. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

KIRAN, Zeynel. ve EZİLER KIRAN, Ayşe. (2018). *Dilbilime giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

KOCAKAPLAN, İsa. (2007). *Açıklamalı edebî sanatlar*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı.

NECATİGİL, Behçet. (2017). *Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

ÖZBENT, Sueda. (2013). Sözlüksel alan teorisi ve çeviri. *Diyalog*. S. 2. 55-66.

TARIM, Rahim. (2002). *Kültür, dil, kimlik Behçet Necatigil'in şiir dünyası*. İstanbul: Özgür Yayınları.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <http://sozluk.gov.tr/>

VARDAR, Berke. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.

KISALTMALAR LİSTESİ

Alm.:	Almanca
Ar.:	Arapça
BSTS:	Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
GTS:	Güncel Türkçe Sözlük
İng.:	İngilizce
TT:	Türkiye Türkçesi
TDK:	Türk Dil Kurumu

ZAVOTÇU, Gencay (2018). *Aşk İlinden, Gönül Dilinden*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları, 619 s.

Burcu ACAR*

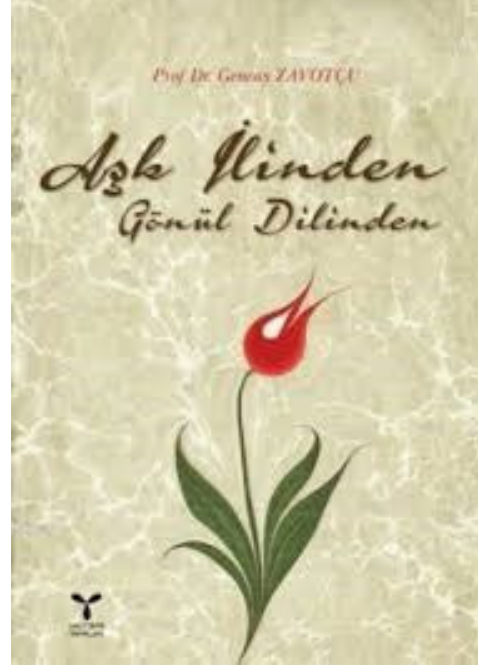
Aşk İlinden, Gönül Dilinden, Gencay Zavotçu'nun muhtelif edebiyat dergilerinde yayımlanan makalelerini topladığı kitabıdır.

Eser, sunuş ve kırk iki farklı makaleden oluşmaktadır. İlk makale *İstiklâl Marşı'nın Temel Kavramları*, son makale ise *Tanpınar'ın İki Eseri'nde Musikî, Lezzet ve Tat Temaları*'dır.

Eserin ilk makalesi olan "*İstiklâl Marşı'nın Temel Kavramları*", Türk milleti için çok önemli olan İstiklâl Marşı'nı ele almaktadır. Mehmet Âkif Ersoy tarafından yazılan İstiklâl Marşı Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği cesaret ve inancın simgesidir. Makalede, İstiklâl Marşı'nda Türk Milleti'nin karakteriyle özdeşleşen ve ruhunu yansıtan özgürlük, bağımsızlık ve cesaret; bayrak, vatan ve millet sevgisi ile din ve iman tutkusu gibi kavramları ele alınmaktadır. Yazar, İstiklâl Marşı'nın Kurtuluş Savaşı'nın amacını anlatan ve Türk milletinin karakterini yansıtan anlamlı bir manzûme, somut bir belge olduğunu belirtmektedir.

İkinci makale "*Ney'in Öyküsü ve Divân Şiirinde İşlenişi*" adını taşır. Yazar, bu yazıda Mevlânâ'nın ünlü eseri Mesnevî'nin ilk on sekiz beytinde anlattığı ney'in öyküsüne yer vermektedir. Mevlânâ'dan sonra divân şiirinde ney'in öyküsünü anlatan şiir ve beyitlerden örnek verilmiştir. Divân şiirinde işlenen bu temanın şiire yansımaları ele alınmıştır.

Üçüncü makale "*Hikmetlerin Dilinden Hoca Ahmed Yesevî*" adını taşır. Yazar, bu yazıda Hoca Ahmed Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet* adlı eserinin üzerinde durmaktadır. Eserin "*göçebe Türk boylarına şeriat hükümlerini, tarikat âdâbını öğretmek ve tasavvufî fikirlerini kavratmak için yazıldığına*" değinilmiştir. Hoca Ahmed Yesevî'nin halka öğretmek istediklerini ölçülü ve kafiyeli manzumeler halinde öğretmesinin eserin sevilip öğrenilmesini kolaylaştırdığı belirtilmiştir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
e-posta: burcuacar434@gmail.com

Dördüncü makale "*Yûnus Emre Dîvânı'nda İlim ve Bilgi*" adını taşır. Makalede, Yunus Emre'nin

‘İlim ‘ilim bilmekdür ‘ilim kendin bilmekdür

Sen kendüni bilmezsen yâ nice okumakdur

sözleri ile ilme ve bilgiye verdiği öneme değinilmiştir. Ayrıca, Yunus Emre'nin "*İlim, insana nefsinin ve Rabbini bilmeyi öğretmelidir*" görüşünden hareketle divanında ilim, bilgi, okumak, öğrenmek, bilgi edinmek ve bilmek ile ilgili şiirlere yer verildiği belirtilmiştir.

Beşinci makale "*Divan Şiiri'nde Hâl Dili*" başlığını taşır. Bu bölümde, Dîvân Şiiri'nde hâl dilini iki aşamada ele almaktadır. Birincisi tasavvufi anlamda (ilm-i hâl), ikincisi de âşığın yüz hatları ve hareketleri ile iç dünyasını yansıtan hâlidir. Yazar, iletişimin sadece konuşarak değil, varlıkların görünüş, davranış ve hareketleri ile de kurulabileceğine değinmiştir.

Altıncı makalenin başlığı "*Dîvân Şiirinde Aşk Üçgeninde Av, Avcı ve Tuzak*"tır. Bu yazıda şiirlerde sıklıkla kullanılan av, avcı ve tuzak kavramları ele alınmıştır. Av, avcı ve tuzağın şiirlerde, hem gerçek hem de mecaz anlamda kullanılan örneklerine yer verilmiştir. Gerçek anlamda av ve avcılık terimleri, mecâz anlamda ise sevgili, âşık ve rakip üçgeni konu edilmiştir.

Yedinci makale "*Medhiyeler Hakkında Bazı Tespitler*" adını taşır. Bu yazıda dîvân şairlerinin din ve devlet büyüklerine yazdıkları medhiyelere değinilmiştir. Yazara göre: "*Medhiyelerin sadece memduhun övülmesi amacıyla yazıldığını söylemek, şairin vermek istediği iletiyi bütünüyle değil, kısmen anlamak olur. Memduhun övülmesiyle birlikte kavmini, milletini ve değerler (kültürünü) de över*". Yazarın tespitlerinden birkaçı da medhiyelerde övgü sözlerinin bulunduğu gibi uyarıcı ve yol gösterici sözlerin de bulunması ve affedilmek ve kendini övmek için de yazılmış medhiyelerin varlığıdır.

Sekizinci makale "*Mesnevi Hikâyeleri ve Kaynakları Hakkında*" başlığını taşır. Makalede, Mevlânâ'nın Mesnevi'sindeki hikâyelerin kaynaklarının Kur'an, hadîs, tefsir, fıkıh, kelâm v.b. dini içerikli kitaplar; Feridüddin Attâr, Hakîm Senâ'i, Beydebâ gibi önemli şahısların hikâyeleri, Mevlânâ'nın karşılaştığı birtakım olaylar ve öğrendiği bilgiler olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca, örnek metinlere yer verilerek hikâyelerin kaynaklarına değinilmiştir.

Dokuzuncu makale "*Candan Erçetin'in Kuşlar Şiirinin Muhtevası ve Kaynakları*" başlığını taşır. Yazar, Candan Erçetin'in "*Milyonlarca Kuştuk*" şiirini, kurgusu ve içeriği bakımından üç bölümde inceler. İlk bölümde, kıskançlık, aşk, bencillik, hırs, hakikat, inkâr ve ayrılık temalarını işlenmiştir. İkinci bölümde, kuşların Kaf Dağı'na yolculuğu ve son bölümde gönül hakkındaki görüşleri açıklanmıştır. Yazar, şiirin Fars ve Türk mitolojileri, Doğu Kavim, toplum ve milletlerinin kültürel değerlerinden beslendiğini, geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurduğunu söyler.

Onuncu makalenin başlığı "*Dîvânü Lugati't-Türk'te Sanatlı İfadeler*"dir. Kaşgarlı Mahmûd'un *Dîvânü Lugati't-Türk* adlı eseri Türk dilinin ilk yazılı sözlüğü olarak

kabul edilir. Yazar, eserde yer alan metin ve şiirleri atasözleri, bilmeceler gibi sanatlı ifadeler ve teşbih, mecaz, istiâre, sec’i vd. sanatlar yönünden incelemiş ve Türklerin geçmişte de dil, edebiyat ve kültürel açıdan yüksek bir seviyede olduğu sonucuna varmıştır.

On birinci makale “*Kutadgu Bilig’de Dil ve Söz*” başlığını taşır. Kutadgu Bilig İslâmi Türk edebiyatının ilk yazılı eseridir. Siyâsetnâme ve nasîhatnâme özelliği taşımaktadır. Yazar, eserde dil ve söz üzerine söylenen beyitleri incelemiş ve Yusuf Has Hâcib’in söze ve dile verdiği öneme değinmiştir.

On ikinci makale “*Hamdullah Hamdî ve Yûsuf u Züleyhâ’sı Hakkında Bazı Tespitler*” başlığını taşır. Anadolu sahasında ilk hamse yazarı olan Hamdullah Hamdî’dir. Türk edebiyatında da şairler tarafından çok sayıda *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisi yazılmıştır. En beğenileni Hamdullah Hamdî’nin mesnevisidir. Yazar, Hamdullah Hamdî’nin *Yûsuf u Züleyhâ* adlı ünlü mesnevîsini incelemiş, eserin rüya merkezli bir hikâye oluşuna dikkat çekmiştir.

On üçüncü makale “*Bir Ölümün Yankıları ve Yahyâ Bey Mersiyesi*” adını taşır. Yazar, Yahya Bey’in Şehzâde Mustafa’nın ölümü üzerine yazdığı mersiyeyle değinmektedir. Şehzâde Mustafa’nın ölümü toplumda üzüntüye neden olmuştur. Makalede, Yahya Bey’in yazdığı mersiye’nin şairlerin bu konuda şiirler yazmalarına öncülük ettiğine ve Şehzade’nin ölümünün sadece bizim toplumumuzda değil, Batı toplumunda da yankı bulduğuna, olay üzerine yazı ve eserler hazırlandığına değinilmiştir.

On dördüncü makale “*17. Yüzyıl Şairi Vişne-zâde ‘İzzetî ve Şiiri*” adını taşır. Yazar, 17. yüzyıl dîvân şairi ‘İzzetî Mehmet Efendi’nin hayatı, eserleri ve şiirleri hakkında bilgi vermiş, şiirlerini Şeyhülislâm Yahyâ, Bâkî çizgisinde ve Sebk-i Hindî etkisiyle yazdığını ifade etmiştir.

On beşinci makale “*Sa’dî, Hikâyeleri ve Türk Edebiyatı’na Etkisi*” başlığını taşır. Yazar, Fars edebiyatının önemli şairlerinden Sa’dî-i Şirâzî’yi hayatı, hikâyeleri ve Türk Edebiyatı’na etkisi olarak üç başlıkta inceler. Sa’dî-i Şirâzî, ömrünü ilim, seyahat ve ibadetle geçirdiğini, eserlerini de eğitici ve öğretici nitelikte yazdığını söylemiştir. Yazının amacının, “*Sa’dî’nin Bostân ve Gülistân’da kıssadan hisse yoluyla okuyucuya vermek istediği iletiyi vurgulamak ve Türk edebiyatındaki etkisine dikkat çekmek*” olduğu ifade edilmiştir.

On altıncı makale “*Nâbî’nin Şiirlerinde Nostaljik Hususlar*” adını taşır. Yazar, Fransızca kökenli nostalji (*Özlem; vatan hasreti, sıla hastalığı*) sözcüğünü, Türk edebiyatında bu kavramın karşılığı olan “*geçmişe özlem, hasret, vatan ve sıla hasreti*” anlamında kullanıldığını belirtmiş, sonrasında Nâbî’nin şiirlerindeki nostaljik hususları açıklamıştır. Makalede, Nâbî’nin şiirlerinde yaşadığı toplumdaki bozulma, hatalı uygulamalar, aksaklıklar ve tutarsızlıklara değinir ve geçmişe olan özlemi dile getirdiğine, bu tavrının eleştirilere zemin hazırlamak için olmadığı, Nâbî’nin sorumluluk sahibi bir sanatçı, örnek bir vatandaş ve gerçek bir vatansever olduğu ifade edilmiştir.

On yedinci makale “*Şiirsel Klasik Türk Nesrinin Özellikli Yapısı*” adını taşır. Yazıda, Klasik Türk nesrinin edebiyatımızdaki gelişimine ve örneklerine yer verilir. Sinan Paşa’nın Tazarru’nâme’sinin şiirsel klasik Türk nesrinin en önemli örneklerinden olduğunu belirten yazar şu tespitlerde bulunur: “*Sinan Paşa, sanatlı kısa ve orta boy nesir cümleleriyle kendine has üslup oluşturarak eserlerinde şiirselliği yakalar. Sinan Paşa’dan sonra başka yazarlar da bu tarz ifadelere eserlerinde yer verirler. Ancak, Sinan Paşa’nın Tazarru’nâme’nin şöhretine erişmekte yetersiz kalırlar.*”

On sekizinci makalenin başlığı “*Hayâlî ve Yâhyâ Bey’in Gazellerinde Fuzûlî Etkisi*”dir. Yazar, Fuzûlî, Hayâlî ve Yâhyâ Bey’in divanlarında yer alan *su* ve *beklerüz* redifli şiirlerin benzerliği üzerinde durur ve Hayâlî ile Yâhyâ Bey’in şiirlerinin Fuzûlî’nin şiirlerine nazîre olduğunu belirtir.

On dokuzuncu makale “*Ad ve Sıfatlarıyla Zâtî Dîvânı’nda Rakîp*” adını taşır. Yazar, divan şiirinde âşığın baş düşmanı olan rakîbin, Zâtî Dîvânı’nda hangi adlar ve sıfatlarla anıldığını inceler ve rakîbin Zâtî Dîvânı’nda diğer şairlerde görülen ad ve sıfatlardan farklı ve katı biçimde yer aldığı sonucuna varır.

Yirminci makale “*Süleyman Nazîf ve Vatan Sevgisi*” adını taşır. Yazar, Süleyman Nazîf’in hayatına ve sürgüne gönderildiği yıllarda yazdığı eserlere değindikten sonra *Dâü’s-sıla* adlı şiiri ile *Kara Bir Gün* adlı yazısındaki vatan sevgisi temasını irdeler.

Yirmi birinci makale “*Tazarru’-nâme’de Klasik Türk Edebiyatı İle İlgili Kavramlar*” adını taşır. Yazar, Sinan Paşa’nın Tazarru’-nâme adlı eserinde Eski Türk Edebiyatı ilgili öge ve kavramları *biçim* ve *içerikle ilgili olanlar* şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir.

Yirmi ikinci makale “*Dîvân Şiiri Metinlerinin Kültürel Zenginliği*” adını taşır. Yazar, Dîvân şiiri metinlerini, Dîvân Şiiri-Tarih İlişkisi, Dîvân Şiiri-Mitoloji İlişkisi, Dîvân Şiiri-Dîn İlişkisi, Dîvân Şiiri-Tasavvuf İlişkisi, Dîvân Şiiri-Tıp İlişkisi, Dîvân Şiiri-Felsefe İlişkisi, Dîvân Şiiri-Psikoloji İlişkisi, Dîvân Şiiri-Güzel Sanatlar İlişkisi, Dîvân Şiiri-Astroloji İlişkisi, Dîvân Şiiri ve Sosyal Hayat başlıklarında incelemiştir.

Yirmi üçüncü makale “*Necâtî’nin Kâtiplerle İlgili İki Şiiri*” başlığını taşır. Yazar, Fuzûlî, Avnî ve Necâtî Beğ’in kâtipler hakkında görüşlerine değinmiş, sonrasında Necâtî Beğ’in kâtiplere yönelik yazdığı iki şiiri incelemiştir.

Yirmi dördüncü makale “*Necâtî’nin İntihâl Konulu Bir Hicviyesi*” adını taşır. Makalede, şiirlerde yapılan intihâl (hırsızlık) konusuna değinilmiş, intihâl yapan şairlerin *Tezkire-i Şuara* yazarları tarafından eleştirildiği ifade edilmiş ve Necâtî Beğ’in söz hırsızlığı (şiirde intihâl) konusunu işleyen şiiri incelenmiştir.

Yirmi beşinci makale “*Türk Edebiyatı’nda Yazılmış Gül ve Bülbül Hikâyeleri*” adını taşır. Makalede, gül ve bülbül konulu eserler incelenmiş, tarihi süreçte kimler tarafından gül ve bülbül konulu eserler yazıldığına ve özelliklerine değinilmiştir. Ayrıca, örnek şiirlere de yer verilmiştir.

Yirmi altıncı makale “*Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmed Rızâ ve Tezkîresi*” başlığını taşır. Yazar, XVII. yüzyılda yaşamış Seyyid Mehmed Rızâ’nın hayatı, eğitimi ve eserlerine değinmiş, Seyyid Mehmed Rızâ’nın tanınmasını sağlayan Rızâ Tezkîresi’nin bölümleri, özelliği, dili ve nüshaları hakkında bilgiler vermiştir.

Yirmi yedinci makale “*Mehmed Âkif’in Şiirlerinde Hürriyet ve Vatan Kavramı*” adını taşır. Yazar, Türk edebiyatının büyük şairi Mehmed Âkif Ersoy’un şiirlerinde hürriyet ve vatan kavramlarına değinerek; “*Mehmed Âkif’te vatan kavramı özgürlük tutkusundan ayrı düşünülmemeyen ve bayrak ile bütünlenip uğruna canlar verilen manevî değerlerden biridir.*” tespitinde bulunmuştur. Ayrıca yazar, Mehmed Âkif’in vatan, özgürlük ve bayrak kavramlarının Ârif Nihat ve Orhan Şâik (Gökyay) gibi şairleri de etkilediğini ifade etmiştir.

Yirmi sekizinci makale “*Dîvân Şâirinin Eğitim ve Öğretmen Kimliği*” adını taşır. Makalede, dîvân şairlerinin toplumu eğitime-öğretme amacı ile yazdıkları beyitler şekil ve içerik bakımından incelenmiş, şairlerin şiirlerinde danışman, rehber ve bilge kişi kimlikleriyle yer aldığı ifade edilmiştir.

Yirmi dokuzuncu makale “*Bosnalı Mehmed Fâzıl Paşa Dîvânı’nda Mahallî Öğeler*” başlığını taşır. Yazar, Türklerin tarih boyunca yaşadıkları Orta Asya, Avrupa ve Balkan coğrafyalarından bahseder ve Balkanlarda Türk kültür ve edebiyatının geliştiği Bosna-Hersek ve burada yetişmiş Bosnalı Mehmed Fâzıl’a değinir. Sonrasında Bosnalı Mehmed Fâzıl’ın Dîvânı’nda memleket sevgisi, özlemi ile ilgili beyitlere ve tarih manzûmelerine yer vermiştir.

Otuzuncu makale “*Ziya Gökalp’in Manzûmeleri ve Ala Geyik Hakkında*” adını taşır. Yazar, Ziya Gökalp’in Türkçülük düşüncesiyle yazdığı manzumelere değinmiş ve *Ala Geyik* şiirinde yer alan kahramanları, terimleri ve motifleri incelemiştir. Ayrıca yazar, Gökalp’in, hikâye, masal ve destan metinlerini manzûm olarak yazma hususunda şairleri teşvik ettiğini ifade etmiştir.

Otuz birinci makale “*Eski Yazılı Metinler Üzerinde Çalışma Yöntemleri*” başlığını taşır. Makalede, Eski Türk Edebiyatı metinleri üzerinde yapılan çalışmalar hakkında bilgi verilmiş, metnin tesbîti, tenkîdi, neşri, şerhi ve izahı, tedkîki ve tahlîli aşamalarında araştırmacıların izlemesi gereken yollara değinilmiştir. İlk aşamada yapılması gerekenlerin; araştırma öncesi metin ve dönemi hakkında yeterli bilgiye sahip olunması, neyi, niçin ve nasıl çalışacağını kararlaştırması; çalışılacak konunun veya kişinin seçimi olduğunu ifade edilmiş, araştırmacıların çalışma sonunda eski yazılı edebiyat metinlerini çağdaş bir dille günümüze taşımaları gerektiği belirtilmiştir.

Otuz ikinci makalenin başlığı “*Şehriyar’ın Türkçe Şiirlerinde Sevgi Teması*”dır. Yazar, *Uluslararası Üstad Muhammed Hüseyin Şehriyâr’ı Anma Semineri’ndeki* konuşmasına yer vermiştir. Şehriyar Güney Azerbaycan’da 20. yüzyılda Farsça ve Türkçe şiirleriyle tanınan bir şairdir. Yazıda Şehriyar’ın Türkçe şiirlerindeki sevgi teması “*Allah’a, Hz. Muhammed’e, Hz. Ali ve oğlu Hüseyin’e duyulan sevgi, yurt sevgisi, Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk sevgisi, Türk Dili’ne ve Türk*

şairlerine duyulan sevgi, yakınlarına ve sevgiliye duyulan sevgi” alt başlıklarında örnekler verilerek incelenmiştir.

Otuz üçüncü makale “*Mevlânâ Adına Kayıtlı Küçük Bir Mesnevi: Bülbül-Nâme*” adını taşır. *Bülbül-nâme*’nin Mevlâna’ya ait olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Eserin Mevlânâ’nın eserlerini kapsayan külliyyatın içinde bulunması ve son beytin Şems-i Tebrizî’ye gönderme yapması eserin Mevlânâ’ya ait olabileceği düşüncesini destekler. Makalede mesnevinin özellikleri, konusu ve olay örgüsü hakkında bilgiler verilmiştir. Mesnevinin ana fikri “*İyiliğe iyilik, kötüye kötü (kötülüğe kötülük) ulaşır.*”dır. Dili Farsça olan Bülbül-nâme’nin, günümüz Türkçesine çevrilmiş şekli yazının sonunda yer almaktadır.

Otuz dördüncü makale “*Arzî Mehmed Efendi ve Bir Gönül Gazeli*” başlığını taşır. Yazı *Uluslararası Gaziantep Dil, Kültür ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu*’nda sunulan bir bildiridir. Yazar, gönül kavramı, gönül üzerine yazılmış şiirler ve Arzî Mehmed Efendi’nin *ister gönül* redifli gazeli hakkındaki görüşlerini ifade etmiştir. Ayrıca, Muhibbî, Hayâlî, Kütahyalı Rahîmî, Mezâkî, Vecdî, Leylâ Hanım, Seyyid Nigârî, ve Fehîm’in gönül redifli gazellerine yer verilmiş ve gazellerin benzer özelliklerine dikkat çekilmiştir.

Otuz beşinci makale “*Mantuku’l-Tayr’ın habercisi Bir Eser: Bülbül-Nâme*” adını taşır. Yazı *I. Uluslararası Ahîlik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu*’nda sunulan bir bildiridir. Fars edebiyatının önemli şahsiyeti Feridüddîn Attâr’ın Mantuku’t-Tayr ve Bülbül-nâme adlı mesnevilerinin benzer yönleri üzerinde durmaktadır. Yazar, Bülbül-nâme’nin Feridüddîn Attâr’ın eseri olup olmadığına dair kesin bir görüş olmadığını; ancak benzer yanları dikkate alındığında birbirini tamamlayan eserler olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, iki eserin de tasavvufî bir içeriği sahip olmalarına, kuşlar ve onların başından geçen olaylar etrafında kurgulanmasına dikkat çekilmiştir.

Otuz altıncı makale “*Tasavvufî Bir Eser: Menâkıb-ı Evliyâ Ya Da Sünbüliyye*” başlığını taşır. Yazar, menâkıb kelimesi ve menâkıbnâmelerin tarihi gelişimi hakkında bilgi vermiş, devamında 16. yüzyıl halvetî şeyhlerinden Sünbül Sinân Efendi’nin adına istinâden yazılan *Menâkıb-ı Evliyâ* ya da *Sünbüliyye* adıyla bilinen eseri tanıtmıştır.

Otuz yedinci makale “*Rızâ Tezkiresi’nde Edirneli Şairler*” adını taşır. Yazar, XVII. yüzyılda Seyyid Mehmed Rızâ tarafından yazılan *Rızâ Tezkiresi*’nde yer alan Edirneli yirmi altı şairden bahsetmektedir. Şairler; Aşkî, Âzerî, Bâkî (Bî-mahlas), Bülendî, Cebînî, Fütûhî, Hasîbî, Hâtem, Hayrî, Hüsâmî, Hüseyinî, İlmî-i Nâzûk, Kavî, Kelâmî, Kesbî, Nasîbî, Neşâtî, Nutkî, Refîkî, Rindî-i Sabâyî, Sabrî, Sa’îdî, Sinânî, Tal’atî ve Tîgî’dir. Edirne, *Rızâ Tezkiresi*’nde İstanbul’dan sonra, en fazla şair ve yazarın yetiştiği ikinci şehirdir. Makalede, tezkirenin şairleri tanıtan nesir bölümlerine ve şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Metinlerin günümüz Türkçesine aktarılması anlaşılmasını kolaylaştırmıştır.

Otuz sekizinci makalenin başlığı “*Rızâ Tezkiresi’nde Kütahyalı Şairler*”dir. Bu yazıda da XVII. yüzyılda Seyyid Mehmed Rızâ tarafından yazılan *Rızâ Tezkiresi*’nde yer alan Kütahyalı beş şairden bahsedilmektedir. Tezkiredeki

Kütahyalı şairler Ârif, Fârîg, Mahvî, Şerhî ve Visâlî'dir. Yazar, *Rızâ Tezkiresi*'nde zikredilen bu beş şairin diğer şuara tezkirelerinde zikredilmemiş olduğuna dikkat çekmiştir.

Otuz dokuzuncu makale "*Mersiye'nin Tarihçesi Hakkında*" başlığını taşır. Makalede, ilk olarak mersiye'nin tanımına, sonrasında ilk mersiye olarak zikredilen Hz. Âdem'in oğullarından Kabil'in Habil'i öldürmesi üzerine söylediği mersiye'ye kaynak teşkil etmesi açısından, Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı tezkiresinin mukaddime bölümüne yer verilmiştir. Arap yarımadasında Cahiliye döneminde mersiye söylemenin gelenek haline geldiğine değinilmiş, İslamiyet öncesi Türk Edebiyatı'nda ölümlerin arkasından söylenen şiirlere *sagu* ve *ağıt* denildiği, divan edebiyatında ise *mersiye* adı verildiği ifade edilmiştir. Son olarak da Divan-ı Lugati't-Türk'te kayıtlı olan ve yazılı Türk edebiyatının bilinen ilk ağıtı kabul edilen *Alp Er Tunga Sagusu*'ndan bir dörtlük verilmiştir.

Kırkinci makale "*Gebze'de Batan Fetih Güneşi ve Şiirleri*" başlığını taşır. Yazar, Fatih Sultan Mehmed'in hayatı, kişiliği, başarıları; bilim, sanat ve şiire verdiği öneme dikkat çekmiş, Fatih Sultan Mehmed'in şiirlerini söz dağarcığı, biçim, içerik ve söylem bakımından incelemiştir.

Kırk birinci makale "*Şiirleriyle Mahzuni Şerif*" adını taşır. Yazar, Âşık Mahzuni Şerif'in şiirlerinde yer alan değerleri *sevgi, eşitlik, özgürlük ya da bağımsızlık, haksızlık ve bilgisizlikle savaşım, yurtseverlik ve kardeşlik, insan hakları vb.* olarak belirlemiş ve şiirlerinden örnekler vermiştir.

Son makalenin başlığı "*Tanpınar'ın İki Eseri'nde Musikî, Lezzet ve Tat Temaları*"dır. Yazar, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Huzur ve Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı eserlerini incelemiş ve bu iki eserdeki mûsikî, lezzet ve tat temalarına örnekler vermiştir.

Prof. Dr. Gencay Zavotçu'ya birbirinden değerli makalelerini bir araya getirdiği için teşekkür eder, kitabın klâsik Türk edebiyatı alanına hayırlı olmasını dilerim.

AKKUŞ, Muzaffer (2007). Kemal Ümmî Divânı (İnceleme-Metin-İndeks-Tıpkıbasım). Niğde: Niğde Belediyesi Yayınları, 724 s.

Mücahit AKKUŞ*

Eski Anadolu Türkçesi dönemi, gerek telif gerekse de tercüme eserlerin çokça yazıldığı bir dönemdir. Bu dönem metinlerinin konusu dinî, ahlaki, tasavvufî, edebî, tıbbî ve daha farklı alanlarda yazılan eserlerden oluşur. Eski Anadolu Türkçesi Dönemi'nde yazılmış eserlerden biri de Kemal Ümmî Divânı'dır. XV. yüzyılda yaşamış olan Kemal Ümmî'nin bu eseri Yunus Emre Türkçesi gibi sade ve anlaşılır şekilde ele alınmıştır. Karaman'ın Larende kasabasında doğduğu bilinen Kemal Ümmî, daha sonra Niğde'ye gitmiş ve orada yaşamıştır. Türbesi de yine Niğde'de bulunmaktadır.

Қullаруñ кемтеридүр İsmâil

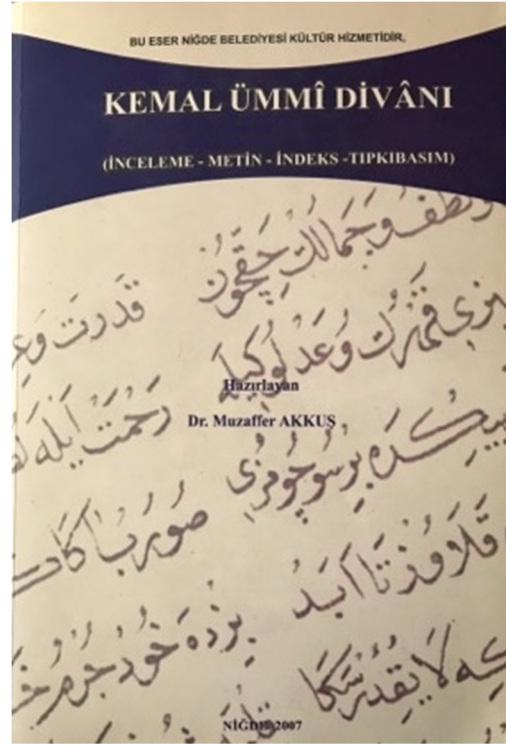
Ne var Ümmî Kemâl-ise laķâbı (2010)

Asıl adının İsmail, mahlasının ise Kemâl Ümmî olduğu 2010. beyitte geçen bu satırlardan anlaşılmaktadır.

Eser, Niğde Belediyesi'nin bir kültür hizmeti olarak ortaya konmuştur. Niğde'de 2007 yılında basılmıştır. Çalışmada Kemal Ümmî hakkında şu bilgiler geçmektedir: "Adına Karaman'dan başka Manisa, Mudurnu ve Niğde Mevlevîhanesi'nde birer makam bulunması, onun Anadolu insanı tarafından ne kadar benimsendiğini göstermektedir. Kemal Ümmî'nin ünü sadece Anadolu'da değil, Kırım, Kazan, Taşkent, Başkurt ve Özbek Türkleri arasında da yayılarak büyük bir şöhret kazanmıştır. Kemal Ümmî, şiirlerinde aruz vezni ve klasik nazım şekillerini ustalıkla kullanan sūfî bir şairdir. Ahlak esaslarını şerh eden manzumeler, evliya menkıbeleri yazan bir kişidir." Kemal Ümmî'nin divânı kırk yaşlarında yazdığı şu satırlardan anlaşılmaktadır:

Қırқ yaşадум нефсүм елинен қачуп

Uş daħı қurtılamазам âh u vâh (2507)

* Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: mucahitakkus01@hotmail.com

Bu eser üzerinde çalışan Muzaffer AKKUŞ, bu eserin tespit edilebilen bütün nüshalarını bir araya getirmek suretiyle incelemesini yapmıştır.

Kemal Ümmî Divânı adlı çalışmanın farklı bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Öncelikle giriş kısmında Kemal Ümmî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre (ölümü H.880/M.1475) olarak kaydedilmiştir. Kemal Ümmî'nin 4 tane eserinin varlığından bahsedilmiştir. Bunlar; Divân, Kırk Armağan, Risâle-i İmân, Risâle-i Vefât'tır. Bu kısımdan sonra Divan'da bulunan iktibaslar sıralanmıştır. Devamında ise Kemal Ümmî Divânı'nın nüshalarının bulunduğu yerler sıralanmıştır. Bunlar içerisinde, Beyazıt Devlet Kütüphanesi (numara: 3357), İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (numara: 584), Millî Kütüphane Fahri Bilge Kütüphanesi (numara: 218), aynı kütüphanede eserin 443/1976 numarada kayıtlı olduğu ve en fazla beyit sayısı olan nüsha olduğu belirtilmiştir. Millet Kütüphanesi Ali Emîri Bölümü (numara: 41, 42), Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmut Efendi Bölümü (numara: 3343), Topkapı Sarayı, Yeni Sultan Reşat Kütüphanesi (numara: 545) kayıtları mevcuttur. Esas alınan bu nüshaların dışında eksik olan nüshalar ise Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmut Bölümü'nde 3357'de ve Pertev Paşa Millet Kütüphanesi'nde 415 numarada kayıtlı nüshalardır. Nüshaların hepsinde eksiklikler olduğu belirtilmiş ve içerisinde en fazla beyit olanın Milli Kütüphane nüshası olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada ayrıca Kemal Ümmî Divânı üzerine hazırlanan lisans, yüksek lisans ve doktora tezleri de tanıtılmıştır.

Giriş kısmı ve bu bilgilerden sonra dil özellikleri konusuna geçilir. Fonetik özellikler bölümünde ünlüler başlığı altında ünlü değişimleri, ünlü uyumu, ünlü düşmesi, eklerde ünlü düşmesi, ünlü türemesi, birleşme olayları incelenmiştir. Ünsüzler başlığı altında ünsüz değişmesi, ünsüz düşmesi, köklerde ünsüz düşmesi, eklerde ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi, hece düşmesi gibi konular ele alınmıştır. Daha sonra yapım ekleri bölümüne geçilmiş, burada isimden isim yapan ekler, isimden fiil yapan ekler, filden fiil yapan ekler ve fiilden isim yapan ekler gösterilmiştir. Bu bölümden sonra isimler, isim çekimi, sıfatlar, zamirler, zarflar, edatlar, fiiller, isim-fiil, bildirme kipleri, isim ve sıfat-fiiller (partisipler), zarf-fiiller ile beraber dil incelenmesi kısmı sona ermiştir. Bu bölümden sonra başvuru eserlerin bibliyografyasına yer verilmiştir.

Metin bölümünde 3336 beyit Latin alfabesine aktarılmıştır. Normalde burada sona eren esere sadece Millet Kütüphanesi'nin sonunda bulunan 63 beyit daha eklenmiştir. Bu bölümün hemen hemen her sayfasında dipnotlar bulunmaktadır. Bu dipnotlarda az önce yerleri belirtilen kütüphanelerde bulunan nüsha farklılıkları yazılmıştır.

Metin kendi içerisinde toplam 40 bölüme ayrılmıştır. Bölümlerin bazıları arka arkaya aynı isimle ifade edilmiştir. Bu bölümler şu şekildedir: Hezâ Kitâb-ı Münâcât-ı Kemâl Ümmî, Der-Tevhîd-i Bârî ta'âlâ, Der-Münâcât, Diger Hâk-ı Evvel, Hikâye-i hazire-i Kudsî, Ender Tevhîd-i Hâk Sübhânehû ta'âlâ, Der-Tevhîd-i Bârî ta'âlâ (3 kez), Medh-i Muhammed şallallâhü ta'âlâ 'aleyhi ve selem, Der-Medh-i Resûl, Fi-Na' t-i Resûl 'aleyhi's-şalavâtü ve's-selâm, Der-Medh-i Evlâd-ı Resûl, Medh-i Bâri ta'âlâ, Der-Bahâriyyât, Der-Şifât-ı Bahâriyyât (7 kez), Der-

Şifât-ı Hazân, Der-Münâcât (2 kez), Der-Mersiye-i eş-Şeyh Hamid ‘Ubeydullah, Der-Mersiye-(y)i Hâce Şadrudin, Der-Âgâh-ı Mevt (2 kez), Der-Münâcât, Der-İltiâs-ı rahmet, Suâl-i Vecd-i Hâl, Der-Bî-vefâ-(y)ı Cihân, Der-Tevhîd Bârî ta‘âlâ (2 kez), Der-Münâcât, Der-Bî-vefâ-(y)ı Cihân, Der-Şikâyet-i Dil, Fi’t-Tercî‘, Temmetü’l-Kitâb. Bu başlıkların olduğu bölümlerde farklı aruz kalıpları görülmektedir.

İndeks bölümünde metinde geçen bütün kelimelerin anlamı verilmiştir. Yine bu kelimelerin metin içerisinde hangi varakta ve hangi satırda geçtiği de gösterilmiştir. Bu bölümle ilgili çalışmanın yazarı şu bilgileri vermektedir: “İndeks-sözlük kısmında ana kelimeler madde başı olarak alınmış ve kelimenin farklı anlamları varsa bunlar 1, 2, 3... şeklinde numaralandırılarak anlamları verilmiştir. Ayrıca yabancı tamlamalar da kelimenin ilk geçtiği yerde anlamları verilerek almış olduğu Türkçe ekler gösterilmiştir. Bunların yanında birleşik fiiller, kullanıldıkları yerde anlamlandırılmış ve italik olarak verilmiştir. Aynı zamanda fiilin geçtiği yerde anlamıyla birlikte fiilin almış olduğu çekim ekleri ayrıca gösterilerek ekin varlığı da korunmaya çalışılmıştır.”

İndeks bölümünden sonra tıpkıbasım bölümüne geçilmiştir. Tıpkıbasım bölümüne konulan nüshanın 129 varaklı Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nüshası olduğu görülmektedir. Son olarak da Kemal Ümmî’nin Niğde’de bulunan türbesinden fotoğraflar konularak kitap tamamlanmıştır. Toplamda 724 sayfalık bu kitap çalışması, tıpkıbasım ve fotoğraflarla beraber 854 sayfaya ulaşmaktadır. Çalışmanın kapağında ikinci varaktaki el yazması bir bölümün fotoğrafı kullanılmıştır.

Eserin farklı yerlerinden alınmış bazı beyit örnekleri şu şekildedir. Bu beyitlerle eserin dilini de görmek mümkün olacaktır:

Gülü güle karşı açılıp hoş bezendi
gülsitân

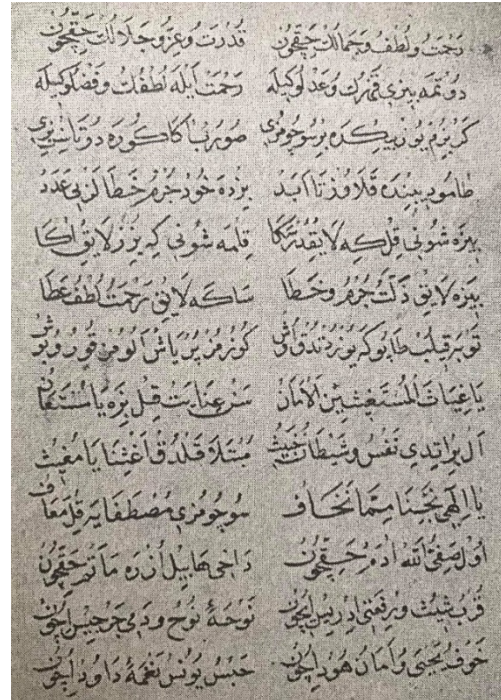
Bülbüle karşı kılurlar her biri biñ ‘izz ü
nâz (1341)

Derd elinden şikâyet eylemezem

Ağladuğum budur ki bî-derdem (2065)

Garîbem ğurbete düşdüüm élümden

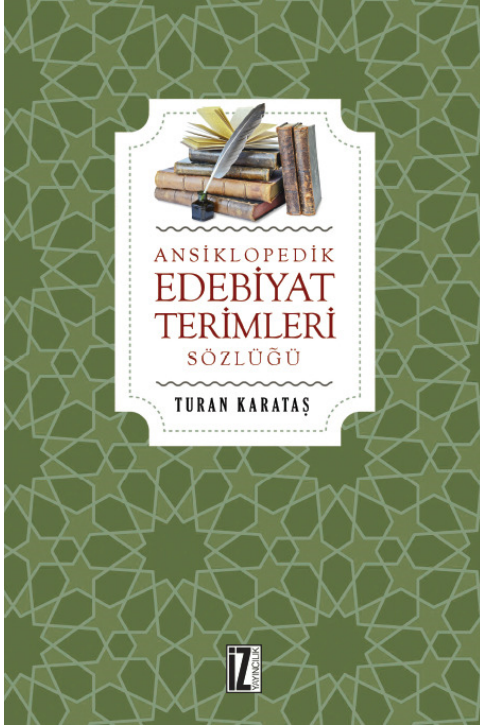
Za‘ ifem nesne gelmez hiç elümden (2123)

Bu şekilde yapılan çalışmalar, dönemin söz varlığını, ele alınan konuları ve diğer öğeleri göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

KARATAŞ, Turan (2018). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul:İz Yayıncılık, 376 s.

Şükrü Can BALTA*

Merak unsuruyla donatılan insan, varlığın özünü mütemadiyen sorgulamaktadır. Temel anlamlandırma uğraşı başlangıçta daha çok el becerileriyle gerçekleştirilmeye çalışılsa da sesler, sözcükler ve cümleler insanoğlu için daima çekici gelmiştir. Bu doğrultuda bilginin hazzına varan ilk insan Hz. Âdem (Bakara-31) olmuştur.

Sözlükler de zamanla, kadim bilginin bir araya getirildiği birer başucu kılavuzu olarak medenileşme yolunda yerini almıştır. Bilinen en eski sözlük, Sümerce-Akadça karşılıklar kılavuzu niteliğindeki *Urra Hubullu*'dur. Sözcüklerin konularına göre düzenlendiği sözlük (M.Ö. 2300), yirmi dört tableten oluşmaktadır (Akalin, 2010: 270-271). Türk Dilinin ilk sözlüğü ise Kaşgarlı Mahmut'un on birinci yüzyılın başlarında kaleme aldığı *Divanü*

Lugati't-Türk eseridir. Türkçede, on dokuzuncu asrın sonlarına doğru bugünkü manada genel sözlük türünden ilk eserler görülür. O tarihten bu yana onlarca Türkçe sözlük yayımlanmıştır. Akla ilk gelenleri şunlardır: Ahmet Vefik Paşa: *Lehçe-i Osmanî*, Şemseddin Sami: *Kamûs-ı Türkî*, Muallim Naci: *Lügat-i Naci*, İbrahim Alâeddin Gövsa vd.: *Yeni Türk Lügati*, Türk Dil Kurumu: *Türkçe Sözlük*, Mustafa Nihat Özön: *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Ferit Devellioğlu: *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, D. Mehmet Doğan: *Doğan Büyük Türkçe Sözlük*, Ali Püsküllüoğlu: *Türkçe Sözlük*, İlhan Ayverdi-Ahmet Topaloğlu: *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (3 C.), Yaşar Çağbayır: *Büyük Türkçe Sözlük* (10 C.) (Karataş, 2018: 302).

Ana hatlarını çizerek fikir sahibi olmak ya da üzerinde ihtisaslaşmak istediğimiz herhangi bir disiplini, ilkin sözlükler aracılığıyla inceleme yoluna gideriz. Zira herhangi bir disiplini tanımlayacak hususi ve anahtar terimler de sözlüklerde

* Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
e-posta: sukrucanbalta@kmu.edu.tr

bulunmaktadır. Sözlüklerin diğ er bir işlevselliğ i de insanın, yorum gücünü kuvvetlendirmesidir. Nitekim öğrenilen her terim, kendi başına birer kazanımdır. Bu durum da beraberinde, Turan Karataş'ın ifadesiyle eleştirel düşünmenin yolunu açar. Eleştirel düşünmenin edebiyat eserleri üzerinde sağlıklı sonuçlara ulaşabilmesi de, yine terimlerin anlaşılmasına ve edebiyat ortamlarındaki sağlıklı dolaşımına bağlıdır (Karataş, 2006: 411). Eserinin “sözlük” maddesi (s.302) bahsinde, sözlüklerin kendi içinde dört farklı kümeye ayrıldığını ifade eden Karataş, bunları *tek dilli*, *çok dilli*, *genel* ve *özel* şeklinde tanımladıktan sonra *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nün özel sözlük çalışması olduğunu belirtir.

İlk baskısı 2001 yılında gerçekleşen, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* eserinin son ve 4.baskısı, 2018 yılında, İz Yayıncılıktan basılarak raflardaki yerini almıştır. Yazar, telif ettiğ i eserinin son baskısına, “alımlama estetiğ i”, “büyülü gerçekçilik”, “ekslibris”, “görsel şiir”, “incipit”, “kanon”, “kelimecilik”, “magazin”, “matbû”, “mimesis”, “somut şiir”, yer altı edebiyatı” gibi yetmişden fazla yeni terimi de dâhil etmiştir. Sözlük içinde, Türkoloji ve edebiyatı doğrudan ilgilendiren terimler olduğ u gibi, insanlığın ortak bilincine sirayet etmiş felsefe, sosyoloji, psikoloji ve mitoloji gibi diğ er sahalardan da yeri geldiğ inde istifade edildiğ i görülmektedir.

Terimler Sözlüğü, ansiklopedik bir çalış ma olduğ undan eser içindeki tüm terimler, alfabetik sıralamaya göre dizilmiştir. Üçüncü baskıya kıyasla dördüncü ve son baskıda, yeni terimlerin eklenmesiyle birlikte muhafaza edilen fakat birtakım değ iş ikliklere uğ rayan maddeler de mevcuttur. Örneğ in bir önceki baskıda “Garip Akımı” şeklindeki madde, yeni baskıda “Garip Şiiri, “Mavi Hareketi” adlandırması da “Maviciler” halini almıştır. Müellifin sözlüğ ü gözden geçirmesi, madde başlıklarıyla sınırlı kalmamıştır. Ekseriyetle tüm terimlerin tanımından sonra yerleştirilmiş, izahı kolaylaştıran ve ilgili tanımın zihinde somutlaşmasına imkân tanıyan örneklerin bir kısmı da güncellenmiştir. Sözgelimi, “Nehir Roman” bahsinde bu türe verilen örnek Marcel Proust'un *Geçmiş Zamanın İzinde* adlı romanıyken, yazarın tasarrufuyla verilen örnekler, yerleştirilmiştir (Abdülhak Şinasi ve Mustafa Necati Sepetçioğ lu'nun ilgili romanları). Terimlere ilişkin en uygun örnekler yerleştirilmeye gayret edilirken de adil bir dağılım sağ lanmaya çalışılmış tır. Öyle ki bu örnekler yahut tanık metinler, divan ve halk edebiyatı menş eli olabildiğ i gibi Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatından da verilmiştir. Batı edebiyatının kült metinlerinin yanı sıra yaşayan ya da gelecek vaat eden yerli sanatç ıların ürünleri de göz ard ı edilmemiştir.

Turan Karataş'ın da önsözde belirttiğ i üzere, eser içinde halk edebiyatı sahasına mahsus terimleri düzenleyip gözden geçiren isim ise Dr. Onur Aykaç'tır. Türkçenin zengin söz varlığ ının bilincinde olan yazar, bulunduğ u her ortamda önceliğ in yerli terimler ve kavramlarda aranması gerektiğ ini vurgulamaktadır. Bu sebeple *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü* adlı çalış masında da bu ilkesini sürdürdüğ ünü söylemek mümkündür. Eser içindeki, köken itibariyle yabancı olan tüm terimlerin Türkçe karş ılığ ını saptamak olanaksız olsa da Turan Karataş'ın,

aşağıda yer alan örneklerde olduğu gibi söz konusu ilkesine sadık kalmaya özenle dikkat ettiği görülmektedir:

Absolutizm = Bkz. Saltçılık

Mistisizm = Bkz. Gizemcilik

Broşür = Bkz. Kitapçık

Mizanpaj = Bkz. Sayfa Düzeni

Dramaturg = Bkz. Tiyatro Bilimcisi

Sempozyum = Bkz. Bilgi Şöleni

Epilog = Bkz. Son Deyiş

Verbalizm = Bkz. Kelimecilik

Jenerasyon = Bkz. Kuşak

Versiyon = Bkz. Benzer Metin vd.

2018 yılında dördüncü baskısı gerçekleşen *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, salt edebiyata ilgi duyan zümrenin değil; sanatla uğraşan her kişinin başvurabileceği nitelikte bir eser haline gelmiştir. Aynı zamanda, dış dünya ve bilginin daima yeniliğe açık olmasından dolayı *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*'nün kapısı da, müellif hayatta olduğu sürece, açık olacağı benzenmektedir.

Kaynakça

AKALIN, Şükrü Halûk (2010). Sözlüğün Tarihi. *Türk Dili*, XCVIII (699), 268-279.

KARATAŞ, Turan (2018). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.

KARATAŞ, Turan (2006). Edebiyat Terimleri Kaynakçası Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, 4 (7), 411-427.